

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2019

Alžběta Melichárková

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra hudební výchovy

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Oslavy vítání jara a Velikonoc v české a moravské lidové hudbě

Celebrations of Welcoming the spring and Easter in Czech and

Moravian folk music

Alžběta Melichárková

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Jana Veverková

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: B AJ-HV

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Oslavy vítání jara a Velikonoc v české a moravské lidové hudbě vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18.4. 2019

.....

podpis

Ráda bych poděkovala Mgr. et Mgr. Janě Veverkové za vstřícnost, ochotu a odbornost,
kterou mi během vedené této práce poskytla.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zaměřuje na hudbu jako na rituální prostředek při lidových oslavách vítání jara a Velikonoc napříč Českou republikou. Cílem práce je identifikovat a okomentovat míšení předkřesťanských oslav vítání jara a křesťanské tradice spojené s velikonoční dobou, a to právě v lidových hudebních projevech. Druhým cílem práce je nabídnout ucelený text o jarních svátcích se zaměřením na hudební segment folkloru. V práci jsou postupně rozebrány všechny pro toto období podstatné dny, počínaje předvelikonočním půstem a konče májovými slavnostmi, tj. postní neděle, svatý týden s důrazem na svaté třídenní, Velikonoční pondělí, dny svatého Jiří a Řehoře a májové slavnosti. Tyto dny jsou v práci zasazeny do obecně kulturního a historického kontextu a jsou vždy doplněny hudební ukázkou, na které je prezentována daná problematika. Dohromady bylo v práci rozebráno 48 lidových písní pocházejících z regionů Čech, Moravy i Slezska. Rozbory písní ukázaly poukázaly na časté míšení křesťanské a mimokřesťanské tradice a na přetváření přidružených témat na témata více pozemská a blíže se tak vztahující k životu obyčejného lidu.

KLÍČOVÁ SLOVA

jaro, Velikonoce, lidová hudba, píseň, tradice

ABSTRACT

This bachelor thesis is focused on music as a ritual means used during the celebrations of the Welcoming of the spring and the Easter. The aim of this thesis is to identify and put a comment on the merging of the pre-Christian celebrations of the Welcoming of the Spring and the Christian tradition connected to the pre-Easter and Easter period with a focus on folk music. The second aim of this thesis is to provide a comprehensive text about spring celebrations, again with a focus on the musical segment of the Czech folklore. In the text there is an analysis of every day, which is somehow important for this part of a year, including the Great Lent, triduum sanctum, Easter Monday, Saint George's day, Saint Gregory's day and the May celebrations. Those days are described in a generally-cultural and historical context and are always complemented with musical illustration on which the concerned topic is presented and explained. For this aim altogether 48 folk songs from various regions of Bohemia, Moravia and Silesia were analysed. These analysis pointed at a frequent mixing of Christian and non-Christian traditions and their transformation into topics closer related to lives of a common folk.

KEYWORDS

Spring, Easter, folk music, song, tradition

Obsah

Úvod.....	7
1 Jarní svátky, jejich rozlišení, původ a prolínání	9
1.1 Vítání jara	10
1.1.1 Materiální rovina vítání jara	10
1.1.2 Duchovní rovina vítání jara	11
1.2 Velikonoce.....	13
2 Doba postní.....	16
2.1 Popeleční středa.....	16
2.2 1. neděle postní (Černá, Pučálka, Liščí).....	17
2.3 2. neděle postní (Pražná)	19
2.4 3. neděle postní (Kýchavná)	19
2.5 4. neděle postní (Družebná).....	20
2.6 5. neděle postní (Smrtná)	20
2.6.1 Vynášení smrti.....	23
2.6.2 Přinášení léta	28
2.7 6. neděle postní (Květná)	32
3 Velikonoční triduum	34
4 Velikonoční pondělí	46
5 Svátek svatého Řehoře (12. března).....	58
6 Svátek svatého Jiří (24. dubna)	60
7 Májové slavnosti	63
Závěr	66
Seznam použitých informačních zdrojů.....	69

Úvod

Tato bakalářská práce se zaměřuje na úsek roku, který je v lidové kultuře provázán s mnoha svátky a tradicemi rozličného charakteru. Jarní svátky představují pro společnost závislou na zemědělské produkci pomyslný vstup do nového roku a nesou tak určitou závažnost a obřadnost. Tyto aspekty se následně promítají do lidové hudby, která tudíž představuje jeden z rituálních prostředků a facilitátorů jarních obřadů. Právě provázanost jarních obřadů a lidové hudby je předmětem zkoumání této práce.

V první kapitole jsou představena témata, kterými se následně budeme zabírat. Nalézáme zde základní rozdělení jarních svátků na svátky spojené s vítáním jara, jejichž kořeny nalézáme v předkřesťanské tradici převážně Keltských a Slovanských kmenů, a na Velikonoce, které přímo vychází z křesťanského odkazu a představují nejdůležitější křesťanskou slavnost. Zároveň je zde nastíněna problematika míšení těchto tradic, což je charakteristické právě pro lidovou kulturu.

V následujících kapitolách se práce chronologicky zabírá jednotlivými podstatnými dny jarního období. Každý z těchto dní je komplexně popsán a rozebrán, a to nejen po hudební stránce, jelikož jsou to právě ostatní složky lidové kultury, které se promítají do lidových písní. Na vybraných ukázkách písní ze všech regionů Čech, Moravy a Slezska je následně prezentováno toto promítání, významové posuny jarní a velikonoční tematiky a prolínání křesťanských a mimokřesťanských tradic.

V práci je postupně rozebrána celá postní doba s důrazem na jednotlivé postní neděle a tradice s nimi se pojící. Zvláštní pozornost je věnována páté neděli postní, tzv. Smrtné, jelikož součástí tradic pojících se s tímto dnem jsou dva obřady zvané vynášení smrti a přinášení léta. Oba jsou výjimečné svým předkřesťanským rázem a mírou přirozeného dochování v lidové kultuře a hudebních projevech s nimi spojenými. Následně je rozebrán celý svatý týden s důrazem na svaté třídenní, Boží hod velikonoční, a především Velikonoční pondělí, které je sice z křesťanského hlediska již nepodstatné, v lidové kultuře ale naopak představuje hlavní den velikonočních oslav. Velikonoční pondělí je bohaté na zvyky a tradice, které byly doprovázeny hudebními projevy, představuje tedy studnu plnou hudebních pramenů. Součástí práce jsou také dny s pevně stanoveným datem (doba velikonoční je pohyblivá). Mezi ně se řadí májové slavnosti a dny spojené

s patronací – svátek svatého Řehoře a svátek svatého Jiří. I kulturní obsah těchto dnů se výrazně projevil v lidových hudebních projevech, a proto nejsou opomenuty.

Cílem práce je identifikovat a okomentovat způsob prolínání nehmotné lidové kultury jarních svátků do lidových písní a ukázat na nich nahlížení na jarní svátky participanty obřadů s ohledem na původ těchto svátků. Zároveň si práce klade za cíl podat ucelený zdroj informací o tomto ročním období se zaměřením na lidovou kulturu a hudební projevy s ní spojené. Uvedené poznatky jsou prezentované na vybraných hudebních ukázkách.

1 Jarní svátky, jejich rozlišení, původ a prolínání

Jarní období je pro lidské společenství pravděpodobně nejpodstatnějším úsekem v roce a obsahuje nejednu důležitou událost, která zásadně zasahuje do koloběhu roku. Jaro je v obecném povědomí považováno za atribut obrození. Přírodní ekosystémy se probouzejí po bezmála pětíměsíčním spánku a současně s nimi začíná i nový hospodářský rok. Není proto divu, že jaro (popřípadě přímo jarní slunovrat) bylo až do 15. století vnímáno jako novoročí (Frolová 2001, s. 32). Ve starověku si národy totiž podvědomě vybíraly za začátek roku to období, které bylo pro lidské společenství nejpodstatnější. Zmínky o 1. lednu jako o prvním dni nového roku na našem území se v pramenech vyskytují od druhé poloviny 13. století, na oblibě získával ale až během století patnáctého a k všeobecnému prosazení došlo až v druhé polovině 16. století, a to vlivem římského práva a tištěné produkce kalendářů (Bláhová 2001, s. 332-334).

Odchod zimy byl v minulosti ztělesňován v oslavách a tradicích, v rámci kterých bylo jaro vítáno jako příslib nového života, obživy a jako přímá cesta k létu. Tyto znaky lze nalézt v pohanských, chceme-li předkřesťanských, náboženstvích napříč všemi indoevropskými kmeny – na našem území tedy hlavně u Keltů a Slovanů. Společný rys zde nacházíme v kultu Země, který byl reprezentován lokálním božstvem (Motlová 2010, s. 23). Ačkoli pramenů objasňujících problematiku pohanského vítání jara je nemnoho, tyto oslavy zanechaly v naší kultuře stopy, které nesmazala ani rychlá a důsledná christianizace českých a moravských zemí, ani křesťanské Velikonoce, které spolu se svou přípravnou dobou pokrývají celé období jarní.

Jsou to právě Velikonoce, pro křesťany první a nejdůležitější svátek, které posledních osm století (období christianizace datujeme na území českých a moravských zemí převážně od 10. do 12. století) dominovaly jarním svátkům na našem území a měnily jejich podobu. Na dubnových událostech kolem roku 30 n.l., obsahujících zvěst o oběti a zmrtvýchvstání Ježíše Krista jako Spasitele, vyrostlo celé křesťanství, a Velikonoce tak představují ústřední svátek a opěrný bod celého liturgického roku.

Římskokatolická církev vyvíjela v průběhu staletí nemalé snahy potlačit pozůstatky pohanských svátků. Nutno ale podotknout, že ne vždy byly tyto snahy úspěšné. V takových případech se snažila tyto projevy alespoň překrýt či propojit s křesťanským obsahem. Takto

přežila v upravené formě ve Velikonocích nejedna stará tradice. Většinou se jedná o tradice spojené s kultem země, vody a ohně, tj. živly signifikantně ovlivňujícími každodenní život.

1.1 Vítání jara

V oslavách vítání jara spatřujeme dvě roviny: materiální a duchovní.

1.1.1 Materiální rovina vítání jara

Materiální rovina se vztahuje k přírodním procesům počínajícím v jarním období, kupříkladu k navracení tepla po dlouhé zimě, slunečnímu jasů, rozmraznutí a „oživení“ vod, růstu zeleně a rození mláďat. Všechny tyto projevy vždy patřily k tajemství života na Zemi, jeho cykličnosti a obnově. Každé jaro tedy představovalo symbolické vítězství života nad smrtí a ujištění o navracení se do zdravého koloběhu života. Tento proces byl propojen s přírodní magií a opředen mnoha pověrami, které zakořenily hluboko v lidské mysli. Objektem projevů a tradic z přírodní magie vycházejících pak nebyla modla nýbrž příroda sama. Byl to vztah člověk – příroda, o který lidé pečovali bez ohledu na náboženské okolnosti. Lidé si chtěli zajistit zdárné hospodářské úkony a úspěšnou a hojnou úrodu. Nezapomínali ale ani na sebe. Pozitivní účinky, kterými příroda oplývá, se snažili přenést i na své tělo a ducha.

Důležitým aktem pro začátek jara byla první orba a setba plodin. Na první orbu se obvykle vyjíždělo kolem poloviny března, když byla půda již rozmrzlá a připravena k obdělání. Oráči nepodceňovali důležitost první práce na poli a praktikovali nejen magický obřad. Mezi ně patřilo například kropení sebe i zemědělských zvířat svčnou vodou či polévání se vodou a přenesení tak atributů tekoucí vody, čerstvosti a výdrže, na vykonavatele těžké práce. Takováto kontaktní magie se uplatňovala i přímo na poli, kdy byly do půdy vkládány nejrozličnější předměty, které měly zajistit úrodnost zeminy a propůjčit jí skvělé vlastnosti nebo ji ochránit před zničením. Při setbě se setkáváme se symbolem kruhu a jeho magickými vlastnostmi. Osivo se často prosívalo obručí či jiným uzavřeným kruhem a po úspěšné setbě se prováděla obchůzka pole, která měla zapudit všechny škůdce (Motlová 2010, s. 13-22).

Ke kontaktní magii můžeme přiřadit i tradici, která byla v církevním kalendáři propojena s patronací a připadá na den svatého Matěje (24. února). Jedná se ještě o předjaří,

ale tato tradice již představuje konec zimy a podstatný krok k jaru a stejně jako u první orby je spojena s kultem země. Na tento den se lidé vydávali na obchůzky svých zahrad a sadů, ve kterých trásli plodnými stromy, poklepávali na kmeny stromů, doufajíc, že se jim podaří v nich probudit růst a prosili svatého Matěje o bohatou úrodu a ovoce bez kazů (Langhammerová 2008, s. 14).

Dalším příkladem tradice, která se i přes zákazy církve udržela v lidové tradici svatého týdne a je spojena s kultem vody, je velkopáteční tradice koupání se v řekách, říčkách, u pramenů i studánek před východem slunce. Omývání se tekoucí „živou“ vodou představovalo symbolický rituál očisty (Motlová 2010, s. 40). Podle záznamů z druhé poloviny 19. století se omývání vodou nabranou před rozedněním a proti proudu praktikovalo proti vyrážkám. Dívky se celé koupaly v potoce, aby byly zdravé a krásné po celý rok. Hospodáři omývali krávy a koně vodou ze tří pramenitých studní, aby je uchránili před nemocemi (Hanuš 1860, s. 116).

Pravděpodobně nejsymboličtější rituálem pro celé období jarní a velikonoční, který se stejně jako předchozí příklady řadí ke kontaktní magii a který se jako jediný v rozsáhlé míře dochoval až dodnes, je Velikonoční pomlázka, při které chlapci a muži předávají dotekem ženám atributy zeleného proutku. (viz Velikonoční pondělí)

1.1.2 Duchovní rovina vítání jara

O duchovní rovině vítání jara mluvíme tehdy, když objektem rituálu není hmotná příroda, ale určitá forma modly, která přírodu zastupuje. V případě pohanských náboženství se jedná o bohy, kteří mají moc změnit či přizpůsobit chod přírody podle přání a modliteb vyznavače daného náboženství. V těchto rituálech je tedy na jedné straně člověk a na druhé straně idol jako mediátor přírody.

V případě nejruznějších polyteistických náboženství se setkáváme s božstvem nesoucím tuto funkci opakovaně. Zaměříme se však na skupiny, které se vyskytovaly na našem území, tj. na Kelty, kteří byli prvním jménem známým kmenem usídleným na našem území, a to v 6. a 5. století př. n. l., a na Slovany, kteří se usídlili na území Čech a Moravy během 6. století n.l. při expanzi do Evropy během stěhování národů a založili na našem území i první politické celky (Beranová 2000).

U Keltského polyteistického náboženství se setkáváme s členěním roku do tzv. kola roku, ve kterém se vyskytují čtyři základní svátky, a to Imbolc, Beltine, Lughnasad a Samhain. První dva z nich přitom spadají do období předjaří a jara. Imbolc se slaví první den února a je zasvěcen keltské bohyni Brídhe či Brighid, která vystupovala v zimě jako stařena a na jaře na sebe symbolicky brala panenskou podobu. Zároveň byla považována za ochránkyni stád. Časově se mohl Imbolc překrývat i s dobou první orby, se kterou jsou spojeny zvyky velmi podobné zvykům zmíněným v podkapitole 2.1.1. (Vavřínová 2006).

Beltine je keltský svátek slavicí se v noci z 30. dubna na 1. květen. Název svátku se vykládá několika způsoby. Může odkazovat ke jménu slunečního boha Bela, případně vychází z gaelského slova *tine*, *teine* znamenajícího oheň. Jindy bývá Beltine nazýván i jako svátek ohňů, jelikož se při něm zapalují rozsáhlé kontrolované ohně na počest slunečního božstva, které mají mít očišťující charakter. Tato symbolika se opakovaně objevuje u celé řady indoevropských kultur. Langhammerová (2008) vidí přímou spojitost mezi Beltinem a pálením ohňů při Filipojakubské noci. Ačkoli se tyto dvě slavnosti překrývají jak časově, tak částečně obsahem, nejsme schopni tuto hypotézu žádným způsobem potvrdit. Dnešní podoba tzv. keltských svátků je moderní konstrukt, který provazuje prvky tradiční lidové kultury, avšak je s velkou pravděpodobností zcela odtržený od někdejší podoby náboženských zvyků doby železné. Značně roztržité informace, získané především z insulárních písemných pramenů středověku prakticky nelze očistit od následných účelových úprav, způsobených kulturním i časovým posunem.

S totožným problémem se setkáváme i u mytologie a náboženství Slovanů. Z období před christianizací se nám totiž prakticky nedochovaly žádné mýty a jakékoli písemné prameny z doby pozdější se dochovaly buď ve fragmentech, nebo jsou pochybné věrohodnosti a značně ovlivněné antikou či křesťanstvím. Kromě tedy již zmíněných fragmentů historických záznamů studium slovanské mytologie vychází z archeologie, komparativní mytologie či z pozdnějšího folkloru. (Beranová 2000) Dle Profantové (2000) máme řadu dokladů o existenci slovanské mytologie a víme, že byla nedílnou součástí slovanské kultury, známe také některá jména božstev. Nedochoval se nám ale ani jeden autentický pramen. Profantová také neuznává vyvozování závěrů z etnografického materiálu sesbíraného převážně během 19. století, a to hlavně kvůli vzdálenosti až deseti století

od zkoumaného fenoménu, vlivu národních obrození, romantismu 19. století a vlivu falzifikovaných glos z Mater Verborum.

Jediní dva bohové, o jejichž kultu mluvíme s jistotou a mohou být nějakou měrou spojováni s jarními svátky, je bůh Perun a bohyně Mokoš. Perun je „nejvyšší bůh slovanského panteonu, hromovládce a vládce bouří, pán blesku“ (Profantová 2000, s. 160). Langhammerová (2008, s. 11) spojuje Peruna, jehož funkce byla později přenesena na křesťanského Eliáše, s únorovým svátkem Hromnice. Mokoš pravděpodobně zosobňuje Matku Zemi a její odkaz nalézáme v zemědělských kruzích ještě v 16. století. Mokošino jméno se v mladším folkloru nevyskytuje, na našem území se však dává do souvislosti se vsí Mokošín u Přelouče, která je doložená již v 11. století (Profantová 2000, s. 136).

Paradoxně dvě bohyně, které jsou nejvíce spojovány se slovanským pohanským dědictvím v našem folkloru a jarem, jsou produktem pozdních kronik, národního obrození, jeho falz a literatury 19. století. Vesna je v obecném povědomí zapsána jako krásná panna představující příchod jara, v díle Františka Vykoukala (2016) je dokonce uvedeno následující: „Nastávající jaro bylo pokládáno za dar bohyně Vesny, která se nám zjevuje nejen jakožto jaro samo o sobě, nýbrž také jako bohyně přírody, opak zimní bohyně Morany, všechen život ničí.“ V odborné literatuře se ale s touto mytologickou postavou buď nesetkáváme vůbec, nebo je existence této modly považována za neprokazatelnou a zcela vymyšlenou. Postava Morany je pro folklor podstatná hlavně kvůli rituálu zvanému Vynášení smrti, který přežil až dodnes (více viz neděle Smrtná). Morana zde ztělesňuje smrt, jako bohyni ji odborná literatura ale neprezentuje. V populárně naučné literatuře se však s touto mýlkou setkáváme dodnes.

1.2 Velikonoce

Věra Froclová (2001, s. 16) rozděluje Velikonoce na Velikonoce křesťanské, lidové a městské. Podstata lidových Velikonoc je zahrnuta v předchozí podkapitole o vítání jara a Velikonoce městské nejsou v této práci objektem zájmu, zaměříme se tedy výlučně na náboženskou stránku Velikonoc.

Velikonoce představují výchozí bod pro křesťanství a pomyslné naplnění příběhu a úlohy Ježíše Nazaretského jako Syna Božího. Příběh o jeho životě, skonu, zmrtvýchvstání a nanebevstoupení je zaznamenán ve všech evangeliích, tedy čtyřech textech Kristových apoštolů Marka, Matouše, Lukáše a Jana. Důležité pro tento svátek je také přibližné časové zařazení. Díky evangeliím víme, že konec Ježíšova života se odehrál na židovský svátek nekvašených chlebů, Pesach či hod beránka, při kterém se sám Ježíš stal Beránkem božím a vykupitelem lidského pokolení. Pro věřícího člověka představují tyto svátky duchovní očistu a obnovení křestního slibu. Ve srovnání s vítáním jara (chceme-li, tak s lidovými Velikonocemi) pobízejí Velikonoce křesťanské k pátrání po nadpozemských, duchovních a abstraktních hodnotách a smyslu lidského údělu. Učí člověka nahlížet na utrpení a smrt. Velikonoce se neslavily vždy tak, jak je známe dnes. V období raného křesťanství se oběť a odkaz Ježíše Krista slavila každou neděli a jako výroční svátek se Velikonoce začaly profilovat až koncem 2. století. S tím byly spojené spory o datum slavení Velikonoc, které byly mimo jiné způsobeny nekompatibilitou lunárního židovského kalendáře a solárního římského juliánského kalendáře. Tento spor byl vyřešen až roku 325 na koncilu v Nikai, na kterém byly Velikonoce ustanoveny jako pohyblivý svátek vždy slaven o první neděli po prvním jarním úplňku. Od tohoto ustanovení se začalo rozrůstat velikonoční období a s ním i uspořádání liturgického roku. Postupně se Velikonoce rozrostly o období půstu počínající Popeleční středou a trvající čtyřicet dní a padesátidenní období navazující na Zmrtvýchvstání Páně, které končí letnicemi a Sesláním Ducha svatého (Frolová 2001).

Období půstu představuje zklidnění po bujarém a rozjásaném masopustu, období pokání, odříkání, rozjímání a přípravy na Velikonoce. Velký půst obsahuje šest postních nedělí, z nichž každá je spojena s řadou zvyků a rituálů (viz kapitola 3). Poslední postní neděle, Květná, zahajuje Svatý, Pašijový nebo také Velký týden. Nejdůležitějšími dny tohoto týdne je takzvané Triduum sanctum neboli posvátné třídní, do kterého spadá večer Zeleného čtvrtka, na který se udála poslední večeře, Velký pátek, na který byl ukřižován Ježíš Kristus, Bílá sobota, poslední postní den ve znamení příprav na Vzkříšení, které se událo o Velké noci (odtud název pro Velikonoce) ze soboty na neděli a Boží hod, na který kulminují veškeré oslavy vzkříšení. Z lidového hlediska je podstatné i Velikonoční pondělí

zvané Velikonoční pomlázka, kořeny tohoto zvyku avšak musíme hledat v předkřesťanské tradici (Vondrušková 2015).

Záznamů a písemných pramenů poskytujících nám informace o průběhu Velikonoc a o tradicích a rituálech s nimi spojenými je doslova nepřehledné množství. Úskalí však spatřujeme právě v neucelenosti a neúplnosti těchto zpráv. Již se například nedohledáme toho, v jakém okamžiku byla ta či ona tradice zaznamenána, zdali ve chvíli její největší obliby či během jejího úpadku, nebo z jakého sociálního prostředí vzešla a zda je vyložena v záznamu správně. Stejně jako většina etnografických záznamů, i ty týkající se Velikonoc mají těžiště v 19. a 20. století. Velké množství tradic datujeme až do období středověku, vždy se ale jedná o torzovité informace, které nebyly nikdy sepsány v jeden ucelený pramen (Frolová 2001, s. 15). Na rozdíl od pramenů sahajících do doby předkřesťanské, prameny křesťanských Velikonoc obsahují mnoho hudebních záznamů a velké množství písní se v uchovalo až dodnes, což nám dává prostor propojit teoretické znalosti o tomto svátku spolu s hudebními projevy, které z něj přímo vzešly.

2 Doba postní

2.1 Popeleční středa

Popeleční středou končí karnevalové veselí zvané masopust, fašank či ostatky a představuje vstup do čtyřicetidenního předvelikonočního půstu. Název Popeleční středy je odvozen od církevního rituálu zvaného udílení popelce, při němž kněz značí popelem ze svčených kočiček na čelo věřícího křížek a spolu se slovy „Pomni, člověče, že prach jsi a v prach se obrátíš.“ tak připomíná pomíjivost pozemského života, nutnost pokory a hledání stálých, duchovních hodnot. Z hlediska křesťanského je popeleční středa dnem přísného postu a pokání, v životě lidu však ještě doznívají dozvuky masopustu a objevuje se jistá neochota rozloučit se s předchozím veselím. To lze vypořádat v nejedné tradici, ať už se jedná o zapíjení popelce kořalkou, obchůzku zvanou hledání masopustu či zbytky obchůzek v masopustních maskách (Vondrušková 2015, s. 104).

Hudební projevy přímo se vztahující k popeleční středě nacházíme, spíše než v lidové hudbě, v antifonních zpěvech při udělování popelce. V lidových písničkách pojících se k tomuto dni se promítá konec masopustu. Jedním z příkladů je píseň *Jemine, Domine*.

Píseň 1 – Jemine, Domine (Šottnerová 2004)

Jemine, Domine

sebrala Věra Šottnerová

Je - mi - ne do - mi - ne ma - so - pust po - mi - ne je - mi - ne do - mi - ne
Ma - so - pust přes - ta - ne rů - že - nec na - sta - ne je - mi - ne do - mi - ne

7
ma - so - pust pryč!
ma - so - pust pryč!

Zvolání *Jemine* vzniklo zkrácením latinského *Jesu Domine* (Ježíši Pane). Růženec jakožto opakovací modlitba v písni představuje nadcházející půst a pokání.

2.2 1. neděle postní (Černá, Pučálka, Liščí)

První neděle postní se nese v postním duchu, ze kterého vzešel i lidový název „Černá neděle“. Ženy na tento den odkládaly barevné části oděvu a do kostela si oblékaly černé smuteční čepce a fěrtochy (Vavřínová 2006, s.50). Tato neděle bývá taktéž nazývána jako Pučálka. Pučálka je postní pokrm, který vzniká nabobtnáním hrachu a jeho následným upražením či upečením. Postní doba zároveň kopírovala ztenčené zásoby jídla na konci zimy, proto se s narychlou napučenými luštěninami setkáváme po celou dobu postní. Posledním označením první neděle postní je přívlastek liščí, který se objevuje zejména v Čechách. Je spojován s tradicí, během které matky napekly postní preclíky a rozvěsily je po zahradě. Děti je pak ráno našly s přesvědčením, že je tam poztrácela liška. Lišku často nalézáme v dětském folkloru, zejména v říkadlech, pohádkách a písních.

Píseň 2 – Černá neděla (Jurkovič)

Černá neděla

sebral P. Jurkovič

Čer-ná ne-dě-la cos nám do-nes-la ně-co no-vé-ho kví-tí mod-ré-ho

9 Má-jíč - ku ze-le-ný pěk-ně u-stro-je - ný Sva-tý Ji-ří je-de po-le-od-my-

17 ka-ti a-by trá-va rost-la vše-li-ja-ké kví-tí Má-jíč - ku-ze-le-ný pěk-ně

25 u - stro - je - ný

V textu písně můžeme sledovat odkazy na více různých podstatných dní jarního období, ani jeden z nich se ale přímo nevztahuje k první neděli postní. Kvítí by v tomto časovém rozmezí pravděpodobně nerostlo, stejně tak se ještě nenosí májíčky (ty se v rámci přinášení nového léta nosí nejdříve o čtvrté neděli postní). Nejzazší datum první neděle postní je 16. března, Svatý Jiří se slaví 24. dubna, tyto dva dny se tudíž nemohou překrývat. „Černá neděle“ zde tedy pravděpodobně představuje pouze pomyslný začátek jarního období, jelikož začátek půstu a půst přímo ústí ve Velikonoce.

Píseň 3 – Pučala, má milá pučálku (Erben 1985))

Pučala má milá pučálku

sebral K.J. Erben
Budějovicko

Pu - ča - la má mi - lá pu - čál - ku ne - sla ji mi - lé - mu na šál - ku

"Od le - sa k le - su pu - čál - ku ne - su pu - pu - pu - pu - pu - pu - pu - čál - ku

ne - su ji mi - lé - mu na šál - ku

V této písni se přímo vyskytuje reference na tradiční postní jídlo, pučálku, podle které je také nazvaná první postní neděle. Ačkoli je pučálka spojována zejména s předvelikonočním půstem, konzumovala se po celý rok a tudíž nemůžeme pouze podle samotného textu přiřadit tuto píseň k tomuto období. Podíváme-li se ale na píseň níže (Kdo se ten masopust ožení), zjistíme, že sdílejí nejen podobný text, ale i podobný náпев. V této písni se navíc vyskytuje reference na masopust. Text písně zde sděluje, že kdo se ožení do masopustu, tomu pučálku již připraví žena (o velkém půstu se svazky totiž neuzavírají).

Díky tomuto srovnání můžeme tedy usoudit, že i první z dvojice písní se vztahuje k první neděli postní.

Píseň 4 – Kdo se ten masopust ožení (Sušil 1951)

Kdo se ten masopust ožení

sebral F. Sušil

Ze Studnic u Vyškova

Kdo se ten ma - so - pust o - že - ní do - sta - ne pu - čál - ku od že - ny od le - sa

10
kle - su pu - čál - ku ne - su pu - pu - pu pu - pu - pu pu - čál - ku ne - su ju mi - lé - mu

19
na šál - ku

2.3 2. neděle postní (Pražná)

Druhá postní neděle získala svůj lidový název, stejně jako ta první, od typického postního pokrmu. Zatímco na první postní neděli se jedl napučený a opražený hrách, na neděli další to byla zpravidla napučená a upražená obilná zrna. Tomuto pokrmu se říkalo pražmo, odtud tedy neděle Pražná (Langhammerová, s. 19).

2.4 3. neděle postní (Kýchavná)

Třetí neděle postní není, stejně jako druhá, moc bohatá na tradice a rituály. Její název je spojen s pověrou, podle které kdo na tuto neděli třikrát kýchne, bude po celý další rok zdravý, či kolikrát za den člověk kýchne, tolik let života má ještě před sebou (Vondrušková, s. 105).

2.5 4. neděle postní (Družebná)

Čtvrtá postní neděle bývala označována jako středopostní, připadá na 26. den půstu. Nejznámější lidový název je avšak neděle Družebná. Tento název se objevuje již ve 14. století ve spisech Tomáše Štítného ze Štítného. Sekundární literatura často vysvětluje tuto postní neděli jako formu uvolnění uprostřed jinak přísného půstu, při které se mládež scházela, pekla koláče zvané družbance a veselila se, družila se. Vondrušková ve své publikaci tuto teorii zpochybňuje a uvádí, že až do období baroka se mládež přísnými postními regulami neřídila a nečekala tedy až na čtvrtou postní neděli, aby se mohla bavit navzdory půstu. Více se pak přiklání k vysvětlení, dle kterého se chlapci se svými družby vydávali na tuto neděli na námluvy, pokud chtěli být se svou milou oddáni hned po Velikonocích.

2.6 5. neděle postní (Smrtná)

S pátou nedělí postní se již nezadržitelně blíží Velikonoce a s tím narůstá i smuteční nálada. O této neděli se v liturgii postní doby začíná zřetelněji připomínat památka umučení Páně. V kostelích se zahalují kříže a obrazy, jedná se o tzv. půst očí (Večerková 2015, s. 93). Lidový název pro tuto neděli avšak nepochází ani z liturgie, ani z blížících se Velikonoc. S touto nedělí jsou spojovány dva velmi staré lidové obyčeje rituálního charakteru. Starší z nich se nazývá vynášení smrti, odtud tedy označení pro neděli smrtnou, a mladší z nich, v pozdější době přidružený, se nazývá přinášení léta. Oba tyto rituály v sobě ukrývají prastarou symboliku života a smrti a odedávna vzbuzovaly mezi badateli zvýšený zájem.

Z hudebního hlediska jsou oba tyto rituály zajímavé, jelikož jejich průběh měl formu průvodu a byl vždy provázen říkadly, písněmi a popěvkami. V době postní se žádná jiná tradice obdobného rázu nevyskytovala. Nejvíce dochovaného hudebního materiálu z doby postní se tedy váže k neděli smrtné (v některých regionech se ale smrt vynášela a léto přinášelo i na neděli družebnou či květnou). V mnohých písních zpívaných na smrtnou neděli se objevuje řada referencí k dalším dnům jarního období. „Texty koled vyzývají sv. Jiří (23.4.) k jeho právu otevírání země, darování věnečků pannám, volají *Velkonočku* nebo Pannu Mariu od studánky, obsahují motivy umývání i motivy letnicových královniček, oslovují sv. Markétu (10.6.) k ochraně obilí.“ (Frolová 2001, s. 32)

Ach provode, provode

sebral F. Sušil
Z Moravičan

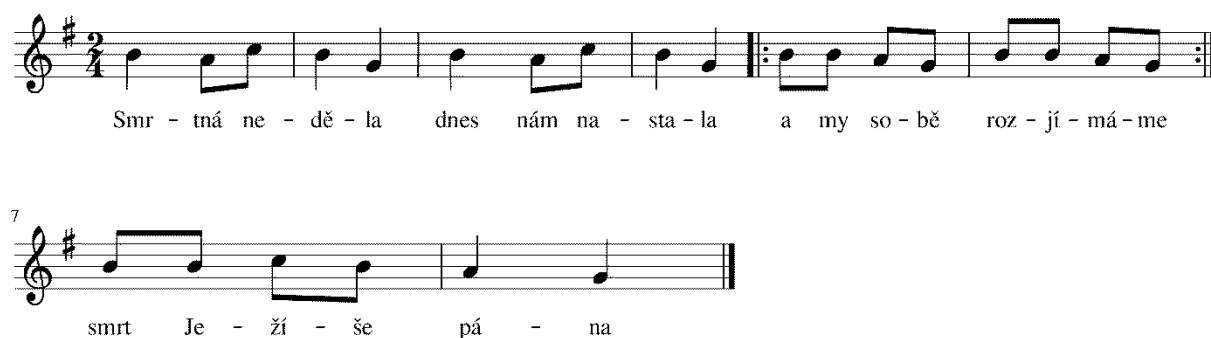
Ach pro - vo - de pro - vo - de sko - ro - li te - be bu - de? Až od dneš - ka
Pro - vod je - de pro - ti nám po vě - neč - ku ne - se nám, nám nám tem ho -

5
za - dvě ne - dě - le
ren - ským pa - nen - kám.

V této lidové písni se nachází výše popsané darování věnečků pannám. V textu je zmíněným průvodem, který nastane až za dvě neděle, pravděpodobně myšlen průvod právě na smrtnou neděli, z toho vyplývá, že z logického hlediska byla tato píseň zpívána dva týdny před nedělí smrtnou, tj. okolo třetí neděle postní.

Smrtná neděla dnes nám nastala

sebral F. Sušil
Od Jevíčka

Smr - tná ne - dě - la dnes nám na - sta - la a my so - bě roz - jí - má - me

7
smrt Je - ží - še pá - na

Ačkoli se tato píseň odkazuje na smrtnou neděli, nepromítají se do ní žádné lidové zvyky. Jedná se tedy o hudební projev zbožnosti a zintenzivnění posty. Stejným příkladem je i píseň uvedená níže. Zde ale můžeme spekulovat, zdali nebyla zpívána při obchůzkách s novým létem, jelikož poznámka u písni omezuje její provádění pouze na dívky. Dle Froclové (2001, s. 37) je promítání náboženských motivů do lidových písní

předvelikonočních a velikonočních poměrně vzácné a objevuje se spíše na Hané, Záhoří a ve Slezsku.

Píseň 7 – Muka Páně (Sušil 1952)

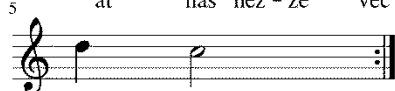
Muka Páně

sebrala F. Sušil
původ neznámý

zpívají děvy na smrtnou neděli

Po - dě - kuj - me Pá - nu Bo - hu a vzdá - vej - me čest a chvá - lu
ne - boť pro své u - mu - če - ní rá - čil nám dat hří - chů od - puš -
S ne - be stú - pil po - ní - žil se a z Ma - ri - e pan - ny na - ro -
tři - a - tři - cet let pra - co - val a pak na sva - tém kří - ži u -
Kri - ste pro tvé u - mu - če - ní, ra - čiž nám dat hří - chů od - puš -
5 at' nás nez - že več - ný pla - men, u - cho - vej nás Je - zu Kris - te

je - mu,
tě - ní.
díl - se;
mí - ral.
tě - ní,
A - men.

Píseň 8 – Smrtna neděle, kdes klíče dala? (Sušil 1952)

Smrtna neděle, kdes klíče dala?

sebral F. Sušil
Z Jakubovic

Smrt - na ne - dě - le, kdes klí - če da - la? Da - la sem je, da - la
Květ - ná ne - dě - le, kdes klí - če da - la? Da - la sem je, da - la
Květ - ná pon - děl - ku, kdes klí - če po - děl? Po - děl sem je, po - děl
Ze - le - ný štvrt - ku, kdes klí - če po - děl? Po - děl sem je, po - děl
7 Sva - tý Ji - ří stal, ze - mě vod - my - kal, a - by růst - la trá - va,

květ - né ne - dě - li.
květ - ným pon - děl - kům.
ze - le - ným štvrt - kům.
sva - tý - mu Ji - ří.
trá - va ze - le - ná.

Jak bylo již uvedeno výše, v lidových písních pojících se ke smrtné neděli se často vyskytuje svatý motiv svatého Jiří odemykajícího zem. Tématiku této písně (předávání klíče od země) nalézáme napříč českou a moravskou lidovou hudbou opakovaně. V rituálech vynášení smrti a přinášení nového léta spatřujeme pomyslné ukončení zimy a nastolení začátku jarního času, možná proto jako první v této písni předává klíč od země právě neděle Smrtná.

2.6.1 Vynášení smrti

Žádný jev vyskytující se v jarním folklóru nevzbuzuje takovou pozornost a neláká ke genetickým hypotézám tak jako vynášení smrti. Dle Froclové (2001) má tak v obřadní lidové kultuře výjimečné postavení. První historická zmínka o tomto obřadu je doložena roku 1366, a to díky pobouření církve, které vzbudila účast duchovních při vynášení smrti. Původ tohoto rituálu však musíme hledat v předkřesťanském období. Ačkoli se vynášení smrti provádí na pátou postní neděli, nikdy nebylo spojeno s liturgií a křesťanskými Velikonocemi. V pozdějším folkloru sice můžeme určité míšení nekřesťanských a křesťanských prvků pozorovat, nikdy ale nedošlo k úplné genezi, což znemožňovala diametrální odlišnost obou rovin. Církev se vždy snažila tento pohanský zvyk vykořenit, nikdy se jí to však nepovedlo. Vynášení smrti lokalizujeme v části střední Evropy, a to v geografických oblastech, ve kterých se vyskytuje výrazné střídání čtyř ročních dob. Smrt byla vynášena hlavně hospodářskou vrstvou společnosti (Froclová 2001, s. 32-33).

Tento rituál můžeme přiřadit k rituálům vítání jara. V dřívějších dobách se vynášení účastnili jak děti, tak dospělí. Dle Večerkové (2015, s.96) se zvyk stal již koncem 16. století doménou mládeže a dětí. Vynášení smrti se regionálně liší v názvu, ustrojení panny a její likvidaci. Nejčastěji užívané názvy byly smrt, smrtka, smrtolka, Mařena, Mořena, Morena, kysela a mnoho dalších z nich odvozených. Smrt měla většinou podobu slaměné panny připevněné na tyči, oblečené v hadrech, či dívčích šatech. Ozdobená byla pentlemi a výdunký (dutá vejce symbolizující prázdnotu a smrt, nazývána také vejdukem a vejduk). Likvidována pak byla nejčastěji utopením, kdy ji proud odnesl daleko od obydlí, někdy bylo topení spojováno s pálením či kamenováním. Jinou formou destrukce bylo například svržení ze skály, či pověšení na strom a utlučení, výjimečně také zakopání do země. Po destrukci

se aktéři rituálu obrátili směrem k vesnici. Vysvětlení významu a motivace pro tento rituál můžeme nalézt několik, nejčastěji se ale přikláníme k pomyslnému rozloučení se se zimou a vytvoření tak místa pro jaro. Od destrukce smrti si také lidé slibovali zajištění zdravého a čistého vstupu do nového života (v rámci koloběhu roku a jara jako nového začátku). Dle některých hypotéz byla smrt vynášena jako odvrácení nemoci, a to hlavně moru, dnes se ale většina publikací zaměřená na téma vynášení smrti od tohoto vysvětlení odvrací.

V lidových písních spojených s rituálem vynášení smrti nacházíme napříč regiony Čech, Moravy i Slezska až překvapivou podobnost, a to jak ve slovesnosti, tak v nápěvech. Čeněk Zíbrt tímto podporuje svou hypotézu o vysokém stáří rituálu (Froclová 2001, s. 36).

Píseň 9 – Nesemy Mařenu (Sušil 1952)

Nesemy Mařenu

sebral F. Sušil
Od Příbora

Vynášejí nastrojenou v šaty čené čarabaňu a na dub pověšivše kamením po ní házejí.

Ne - se - my Ma - ře - nu v ole - ji sma - že - nu u vr - chu čer - ve - nu
Ne - sem ba - bu v ko - ši smrt nas o ňu pro - si. Už Ma - ře - na le - ži

7
u - spod - ku ze - le - nu pě - knu pě - knu pro - bě - le - nu
a zu - ba - mi ške - ři. He - lo he - lo he - lo he - lo

V této lidové písni od Příbora (Moravskoslezský kraj) si v popisku písně všimněme alternativního lokálního označení pro smrt (v písni Mařena) „čarabaň“ a také způsobu likvidace, který nebyl natolik užívaný, a to pověšení na dub a ukamenování. Tento způsob destrukce se používal tam, kde nebyl v blízkosti žádný vodní tok. Dle Večerkové (2015, s. 99) bylo odění slaměné panny do černého oblečení ojedinělé, ve většině případů byla oblékána do barvy bílé, která byla v dobách minulých považována za barvu smutku. Červená, zelená a bílá barva zde pravděpodobně souvisejí se zdobením Mařeny, které probíhalo před samotným průvodem. „A zubami škeři“ znamená, že cení zuby. Smrtky měly

zpravidla jednoduše namalovaný obličej, jehož dominantou byly velké špičaté zuby, před kterými děti po zničení smrtky utíkaly, aby je jimi nezařádila.

Píseň 10 – Smrtonoško bílá, kdes tak dlouho byla? (Thořová 2005)

Smrtonoško bílá, kdes tak dlouho byla?

sebral Vladimír Karbusický
Žižkovo Pole u Příbyslavi

Smr - to - noš - ko bí - lá, kdes tak dlou - ho by - la? U stu - dán - ky, u ru - bán - ky,
7
ru - ce, no - hy my - la.

V této písni nalézáme obměnu tematiky rituálního umývání u studánky. V tomto případě zde vystupuje „smrtonoška bílá“, představující tedy hlavní artefakt v rituálu vynášení smrti. Zde se již objevuje přívlastek „bílá“, často byla totiž odívána do bílého šatu, mnohdy připodobňována i k nevěstě.

Píseň 11 – Má milá Mařeno (Sušil 1952)

Má milá Mařeno

sebral F. Sušil
Z Horní Bečvy

Má mi - lá Ma - ře - no pro ko - hos u - mře - la pro to - ho sy - neč - ka
7
ně - kte - ré - ho

Otázku na Mařenu „pro kohos umřela“ nalézáme v nejedné lidové písni zpívané na smrtnou neděli. Dle Františka Sušila (1853) jsou zpívány při formě obřadu se smrtkou,

při kterém svobodné dívky zakopávají Mařenu tak, aby ji chlapci nenašli. V opačném případě by se totiž dívky neprovádaly.

Píseň 12 – Cos Mařeno v postě jídala? (Sušil 1952)

Cos Mařeno v postě jídala?

sebral F. Sušil
původ neznámý

Cos Ma - ře - no cos Ma - ře - no cos v pos - tě jí - da - la?
Ne - sem ne - sem ky - se - lo čty - ry le - ta vi - se - lo,
Smr - ť smrť u - krut - ná ky - se - li - co ne - chut - ná,

9
Ach ji - da - va - la sem ja ze - lí s ko - při - va - ma.
na pátý rok spa - dlo, jak spa - dlo hned zva - dlo.
ky - se - li - ce zí - me a smrť u - to - pí - me.

Tato píseň je zajímavá tím, že slovo kyselo či kyselica je zde užito ve třech různých významech. Prvním z nich je odkaz na postní jídlo zelí s kopřivami neboli kyselice. „Neseme kyselo“ může představovat obřadní vynášení smrti, ale stejně tak přinášení léta, jelikož oba artefakty se v některých regionech označovaly jako kyselo. Na konci písni si můžeme všimnout zmínky tradiční destrukce smrti, utopení.

Smrt plave po vodě

sebrala V. Šottnerová
Česká lidová

Smrt pla-ve po vo-dě s čer-ve - ný - ma vej - ci, žlu - tej - ma ma - zan - ci.
nový lí - to k nám - je - de

7
Ja - kej je to ma - za - nec Fi - a, - la rů - že kvé - sti ne - mů - že Sva - tej Pe - tr
bez ko - ře - ní bez va - jec? až jí Pán - bůh z ne - be po - mů - že dá nám fla - ši

14
hří - má a - by - chom se na - pí - li Pá - na Bo - ha chvá - li - li
ví - na

Jedná se o píseň kolední, která je zpívána během či po rituálu vynášení smrti. Dříve byl tento rituál vnímán jako nezbytné pojištění ochrany nad vsí a nemohl být proto opomenut. Koledníci si tímto vysloužili odměnu, většinou ve formě naturálií.

Smrt' ze vsi, nedaleko do vsi

sebral Augustin Hajný
Jíkev u Nymburka

Smrt' smrt' ze vsi ne-da-le-ko do vsi, dej-te sel-ka pár va-jec u - dě - lá - me

8
ma - za - nec.

Zde se jedná o koledu zpívanou během či po rituálu vynášení smrti, jehož součástí byla vždy i koleda. Skrz tuto píseň koledníci konkrétně žádají vejce, tzn. opět formu naturálií.

Píseň 15 – Smrt nesu od lesa k lesu (Thořová 2005)

Smrt nesu od lesa k lesu

sebral Karel Václav Adámek

The image shows the musical notation for the song 'Smrt nesu od lesa k lesu'. It consists of two staves. The first staff is in 2/4 time, with a key signature of one flat (B-flat). The melody is written on a treble clef. The lyrics are: 'Smrt ne-su ne-su vod le-sa k le-su ce-lej se tře-su. Es-li mi nic ne-dá-te,'. The second staff starts at measure 9 and continues the melody with the lyrics: 'zas vám ji při-ne-su'. The notation includes various note values (quarter, eighth, and half notes) and rests.

Součástí koledy spojenou s rituálem vynášení smrti často bývalo i vyhrožování „smrtí“, které sloužilo jako pobídka k bohaté odměně.

2.6.2 Přinášení léta

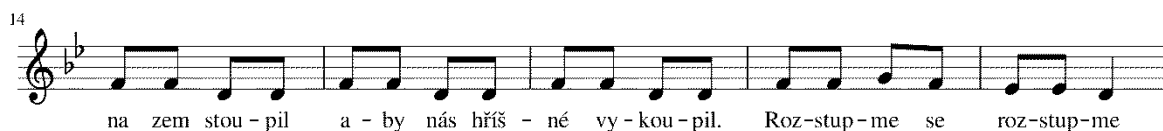
Přinášení nového léta je obřadní zvyk, který má formu dívčích koledních obchůzek s novým létem. Pod názvem nové léto se skrývá zelená ratolest (někde malý jehličnatý stromek, mohlo se ale jednat i pouze o kytice z větvíček či narašenou ratolest), která je ozdobená pentlemi, výdunky, papírovými ozdobami a někdy i s malou panenkou na vršku. Přinášení léta bývá většinou uváděno jako protiklad k vynášení smrti, jedná se ale o zvyk mnohem mladší (poprvé doložen na konci 16. století) a postrádající starobylé rysy pohanských rituálů a závažnost rituálu vynášení smrti. Tento obřad se vyskytuje v téměř celé Evropě (oproti vynášení smrti, které se pravděpodobně zrodilo u západních Slovanů a přeneslo se i na území Německa) (Vondrušková 2015, s. 111). Na některých místech byly tyto dva zvyky spojeny v jedno procesí – účastníci průvodu vynesli smrt a poté se vraceli do vsi s novým létem. V jiných regionech bylo jejich pořadí obrácené, nejdříve byla provedena obchůzka s létem a až poté se vynesla smrt, mnohdy byly ale prováděny na sobě

nezávisle. Stejně jako pro vynášenou smrt, tak i pro léto se užívala řada různých názvů, většinou vymezených regionálně, například líto, májka, stromek, noveleto, gaik, krasna, kyselo či jedlečka. Starší forma koledování s létem obsahovala dívčí koledu ve skupině, která společně nazdobila jeden větší stromek a s ním pak chodila po vsi. V mladší verzi chodí každé děvče se svým malým létem. V některých regionech dívky nenosí ratolest, ale vyrobenou loutku nemluvněte v náručí (Froclová 2001). Všechny tyto formy nesou společný prvek, a to obřadní přinesení objektu do vsi, který ztělesňuje nový život a obnovu vegetace a představuje tak nedílnou součást řady obřadních zvyků jarního novoročí.

Píseň 16 – Koleda dívek o smrtné neděli (Froclová 2001)

Koleda dívek o smrtné neděli

sebrala V. Froclová
Bohaté Málkovice (okres Vyškov)

V této lidové písni si můžeme všimnout prolnutí křesťanských prvků do koledy spojené s rituálem přinášení nového léta. V textu písně nalézáme reference na smrt Ježíše Krista a lidské vykoupení. Zároveň se ale jedná o koledu spojenou se zvykem, který není primárně křesťanského původu.

Velkonočko, Velkonočko

sebrala V. Šottnerová
Moravská lidová

Vel - ko - noč - ko, Vel - ko - noč - ko, kdes tak dló - ho by - la? Smrt jsme vám
U stu - dán - ky, u ru - bín - ky ru - ce, no - hy my - la,
šá - teč - kem, lís - teč - kem jsem se u - tí - ra - la.

7
od - nes - li, no - vý ké - to při - nes - li. Bud' - te hod - ně ve - se - lí, že vám ně - co

13
ne - se - my.

Rituální omývání a symbolická očista se promítá napříč celým jarním obdobím, a to jak v křesťanském, tak mimo křesťanském odkazu. Často se v písních u studánky omývá právě Velkonočka, Panna Maria, někdy i Mořena. Tato píseň byla součástí dívčí koledy s létem. Koled se zpravidla účastnily děti z nezáměrných, dělnických rodin. Dalším takovýmto příkladem je píseň uvedená níže. Označení létečko se užívalo hlavně na Moravském Slovácku.

Létečko

sebrala V. Šottnerová
Moravská lidová

Bud' - te tu, ba - bič - ky, ve - se - lé, už vám to lé - teč - ko ne - se - me.

9
Pek - né, ze - le - né, roz - ma - rý - no - vé

Pomilý léto cos nám přineslo

Koleda dívek o smrtné neděli

sebrala V. Frolová
Hamiltony

Po - mi - lý lé - to, cos nám při - nes - lo? Vše - ho do - bré - ho, kví - tí mo - dré - ho,

9 a - by trá - va rost - la tra - vič - ka je ze - le - ná, rů - žič - ka je čer - ve - ná. Ó Ma - ri - a,

16 Ó Ma - ri - a kdes - tak dlou - ho by - la? U stu - dán - ky, u ru - bán - ky ru - ce no - hy

22 my - la, šá - teč - kem, lís - teč - kem sem se u - tí - ra - la. Sva - tý Ji - ří je - de k nám

29 po vě - neč - ku ve - ze nám, nám nám nám ha - mil - ton - ským pa - nám

V této koledě se promítá téměř veškerá tematika spojená s pátou nedělí postní – přinášení léta, znovuoživení vegetace, Panna Maria rituálně se umývajícím u studánky, příjezd svatého Jiří a darování věnců pannám.

2.7 6. neděle postní (Květná)

Květná neděle je šestou a zároveň poslední nedělí Velkého půstu. Zároveň představuje první den Svatého týdne a pomyslně tak otevírá Velikonoce. Nazývá se též jako neděle palmová a připomíná slavný vjezd Krista do Jeruzaléma na oslici a oslátku, při kterém před něj lidé pokládali palmové listy. Květná neděle je neodlučitelně spojena se zelenou ratolestí. V kostele probíhá obřad svěcení ratolesti, při kterém se ratolest, nejčastěji jívová ratolest neboli kočičky, posvěti a lidé si ji následně odnášejí do svých obydlí, ve kterých byla připevňována na dveře, ke kříži, či za okno a měla tak ochránit dům před bleskem a požárem. Ochramné účinky posvěcené ratolesti vznášeli lidé i na sebe, a to polykáním kočiček. Ty byly přidávány do krmiva i hospodářským zvířatům. Blahodárné účinky se ale přenášely i kontaktem s ratolestí, kterou se švihaly jak lidé, tak dobytek. Hospodáři z ratolesti vytvářeli křížky, které zastrkovali do svých polí s cílem zajistit tak ochranu před neúrodou (Motlová 2010, s. 29). Zvyk zastrkování pozitivních artefaktů do polí sledujeme i na Zelený čtvrtek, Velký pátek, Boží hod velikonoční a na den svatého Jiří. Zelená ratolest se avšak neobjevuje pouze na Květnou neděli, její výskyt provází celou řadu jarních a iniciačních rituálů a ve většině případů není propojena s křesťanskou tradicí. V tento den je vnímána ratolest z hlediska církevní tradice jako symbol, ale v tradici lidové představuje opravdový projev znovunabyté životní energie, kterou je možno předat prostřednictvím kontaktu (Frolová 2001). Při rituálu svěcení kočiček vyrostla v některých regionech tradice vytváření tzv. palmy, ráhna či berana. Jednalo se až o šestimetrový pletenec prutů, které byly nošeny jako součást procesí kolem kostela, které připomínalo Kristův vjezd do Jeruzaléma (Večerková 2015).

V některých oblastech je možné setkat se na květnou neděli i s vynášením smrti a ve větší míře i s přinášením nového léta. Průvodní jevy se nikterak neodlišovaly od těch prováděných na neděli smrtnou, stejně tak jako hudební segment rituálu (viz neděle Smrtná).

Ojedinělou hudební tradicí, která se váže k neděli květné, jsou tzv. kolední lístky. Tato tradice na našem území zanikla kolem první světové války, první zmínky ale nacházíme již v polovině 16. století. Původ této tradice nalézáme ve středověkých duchovních hrách a potřebě sdělit velikonoční příběh jednoduchou srozumitelnou formou

široké veřejnosti. Za dlouhou dobu své existence avšak postupně změnila přispěním kantorů, básníků i žáků a koledníků svůj ráz a ve městech byla pro svou světskost zakázána. Na venkově si tradice udržela identickou formu veřejného vystoupení, náplň ale čerpala z vlastní lidové hudební kultury. Písně tak obsahují výčet tradic svatého týdne a jarní či milostnou tematiku (Froclová 2001).

3 Velikonoční triduum

Ačkoli velikonočnímu třídení předchází Modré pondělí, Šedivé úterý a Škaredá středa, většina lidových obyčejů kulminuje na Zelený čtvrtek, Velký pátek, Bílou sobotu a Boží hod velikonoční. Některé zvyky a rituály přiřazujeme k jednomu specifickému dni, většina z nich se ale „přelívá“ a můžeme se s nimi setkat napříč celým svatým třídením. Ani jeden z dní spadajících do třídení tedy nestojí individuálně, ale tvoří ucelenou jednotu. Ke každému z těchto dní se pojí zvěst o posledních dnech Ježíše Krista před ukřižováním, což se promítá nejen do církevních zvyků. Řada lidových obyčejů převzala tuto tematiku a ze sakrální roviny ji přenesla do roviny pozemského života, kde byla mnohdy promíšena s tematikou nekřesťanskou a jarní. Věra Froclová považuje genezi zvyklostí pojících se k tomuto období za komplikovanou a vyrůstající z nejméně dvou různých zdrojů (Froclová 2001, s. 104).

Za první den velikonočního třídení je považován Zelený čtvrtek, který byl takto určen již v roce 629. Na Zelený čtvrtek se podle evangelií odehrála poslední večeře, při které Ježíš Kristus ustanovil tajemství eucharistie. Ježíš se následně odebral do zahrady Getsemanské, ve které byl také Jidášem zrazen a následně zajat římskými vojáky.

Píseň 20 – Když se hory zelenaly (Šottnerová 2004)

Když se hory zelenaly

sebrala Věra Šottnerová
Česká lidová

Když se ho - ry ze - le - na - ly, mod - rým kvít - kem pro - kvé - ta - ly,
šla Ma - ri - a šla pla - cí - cí, své - ho sy - na hle - da - jí - cí.
Na - lez - la tam a - poš - to - ly, by - li smut - ní, ne - ve - se - lí,
jak ve čtvr - tek na ve - če - ři, když chléb lá - mal a roz - dá - val,
svou sva - tou krev pít jim dá - val. Pij - te, jez - te a ho - duj - te,
té - to no - ci pa - ma - tuj - te! S na - ším mi - lým Kris - tem pá - nem
až na vě - ky vě - kův, A - men!

Tato lidová píseň se řadí k lidovým písním výpravným. Líčí událost zmíněnou ve všech synoptických evangeliích, poslední večeři, což byla událost v předvečer Ježíšova ukřižování. Ježíš v tento večer slavil se svými učedníky svátky nekvašeného chleba, Pesach,

jehož součástí je právě i slavností večere zvaná Seder. V prvním verši této písně můžeme vysledovat i jarní tematiku „Když se hory zelenaly, modrým kvítkem prokvítaly...“.

Svaté třídní oficiálně začíná až večerní mši. Ve čtvrtek po posledním Gloria utichají zvony a na znamení smutku „odlétají do Říma“. Zvony se opět rozezní až na Bílou sobotu po Gloria při velikonoční vigílii. Podle církevních historiků zvony utichají jako vzpomínka na doby, kdy se zvony ještě pro církevní účely nepoužívaly (Večerková 2015, s. 138). V době, kdy zvony mlčí, tj. od čtvrtečního večera po sobotní večer, nahrazuje časovou signalizaci tzv. hrkání prováděné skupinami chlapců školního věku.

Hrkání (jindy také klapání, řehtání, hrčení, rachání či zvonění) je lidový zvyk průvodové formy, jehož původ a účel nedokážeme s určitostí vysvětlit. V historických pramenech nacházíme zmínky o tomto obřadu od období středověku (Vondrušková 2015, s. 114), jeho původ ale etnologové předpokládají mnohem hlouběji, jelikož je založen na jedné z nejstarších magických praktik zapuzujících zlé síly, a to hlučení. K této formě magické praktiky ve formě hluku se připojuje symbolika uzavřeného kruhu, obchůzka totiž zpravidla vedla kolem katastru obce a pomyslně ji tak „uzavřela“. Ve formě, v jaké jej známe dnes, se s hrkáním setkáváme v pramenech od druhé poloviny 19. století (Frolová 2001, s. 115). Hlučení je vyluzováno dřevěnými nástroji, které fungují na principu ozvučné desky a kladívka či pérka a ozubeného kolečka a vydávají pronikavý hluk. Vzhledem k tomu, že tyto nástroje, které dle Večerkové (2015, s. 137) spadají v systému hudebních nástrojů pod idiofony, byly mnohdy vyráběny podomácku, dochovalo se nepřeberné množství nejrozumnějších typů od malých řehťáček až po velké tragače. Chlapecké obchůzky se vyznačovaly organizovanou formou a vlastní vnitřní hierarchií. Do čela skupiny byl vždy zvolen jeden z nejstarších chlapců nazývaný pán, kaprál či velitel. Ten kromě rozdělování odměny za koledování udával začátky a konce hlučení, popřípadě zpěvů a modlení. Ve větších skupinách míval i svého zástupce, kterému se říkalo půlpán. Četnost obchůzek za den se lišila, většinou se ale počet pohyboval od tří do pěti, vždy na klekání a v pátek ve tři hodiny odpoledne, což je oficiálně stanovený čas úmrtí Ježíše Krista. Při poslední obchůzce na Bílou sobotu dostávala skupina hrkačů výslužku, která se poté dělila podle docházky na hrkání. Tento velikonoční obyčej se vyznačuje hudebně uspořádaným rytmem, nejedná se tedy pouze o neorganizované hlučení (Večerková 2015, s. 138).

Anděl páně, my řehtáme

sebrala Věra Thořová
Veltěž u Prahy

An - děl Pá - ně my řeh - tá - me Ko - pa - li já - mu do hro - bu da - li.
že Pán Je - žíš le - ží v hro - bě, Je - žíš pá - nu
a - by ho ja - li
u - kři - žo - va - li
na Vel - kej pá - tek

Součástí hrkán (či řehtání, jak je uvedeno v písni výše) byly i písně určené pouze k tomuto účelu. Ve většině případů zde nalézáme zmínku o úkonu hrkání a následně část velikonočního příběhu, ať už poslední večeri, Jidášovu zradu, ukřižování či zmrtvýchvstání. V případě této písně zpívají chlapci „Pán Ježíš leží v hrobě“, jedná se tedy o píseň zpívanou při hrkání na Bílou sobotu.

Klapáčky

sebrala Dagmar Šottnerová
Moravská lidová

Vzká - za - li vás po - zdra - vo - vat na - ši pá - ni, a - bys - te nám ně - co da - li

7
za hr - cá - ní. Však jsme my se na - hr - ka - li, až nás ru - ce roz - bo - le - ly.

Stejně jako předchozí píseň, i tuto zpívají hrkači na Bílou sobotu. Oproti ostatním písním, které prostupuje tematika příběhu posledních Ježíšových dní, jeho ukřižování a zmrtvýchvstání, je ale tato píseň kolední. Chlapci ji zpívali při posledním sobotní hrkání a u každého domu žádali odměnu za své snažení.

Doprovodným zvykem, který se přiřadil k tradici hrkání je tzv. Honění Jidáše, Vodění Jidáše či Velikonoční obchůzky s Jidáši, které jsme dle etnografických pramenů schopni

sledovat od 19. století (Večerková 2015, s. 147). Podle Langhammerové (2008, s. 26) je postava Jidáše ve velikonočním období stejně důležitá jako postava Ježíše Krista, jelikož pro ni představuje protipól a zosobňuje veškerou lidskou špatnost. Jidáš se tak objevuje jak v rituálech, tak v lidové slovesnosti a písních, ale i v hmotných artefaktech (Večerková 2015, s. 147). Za Jidáše se většinou převlékal buď nejrychlejší chlapec ze vsi, nebo ten, který prohrál určenou hru. Vybraný chlapec se oblékl do obráceného kožichu, nebo byl obalen do otepí slámy a zakryl si tvář (nosil masku, nebo si obličej začernil). Ve starší formě tohoto zvyku docházelo reálně k honění, kdy chlapec představující Jidáše vyběhl z kostela a ostatní chlapci ho museli chytit, pokřikovali na něj říkadla a hrkali mu do uší. Kostým Jidáše byl následně spálen. Další formou obřadu Jidášovy destrukce bylo vytvoření figuríny Jidáše, která byla oběšena. Mladší formu představuje už jen obchůzka s Jidášem, který mnohdy chodí přivázaný na řetězu. S honěním Jidáše se můžeme setkat jak na Zelený čtvrtek, tak na Velký pátek i Bílou sobotu (Langhammerová 2008, s.26).

Píseň 23 – My Jidáše honíme ha dřevem mu zvoníme (Thořová 2005)

My Jidáše honíme ha dřevem mu zvoníme

sebral Jindřich Jindřich
Chodsko

My Jidáše honíme
ha dřevem (klekání) mu zvoníme,
ha přitom se modlíme.
Hdo ho vjidil,
hajť nám povj,
vo nevjerým Jidášovji.
Haž Jidáše chytíme,
do vohně ho hodíme.
O Jidášu nevjernyj,
cák si to hučinil,
že si Krista Pána, svýho Mjistra,
tím zlým židom prozradil?
Musíš za to člapat bláto,
ha po smrti v pekle hořit,
s čmertem d'áblem se tam mořit.

Tato lidová píseň odpovídá popisu starší verze rituálu honění Jidáše. Dle písně byla tato aktivita doprovázena modlením, tomu se dělo vždy u křížků na návsi. Píseň zmiňuje i obřadní destrukci žarem, páleno se oblečení, které na sobě měl chlapec převlečený za Jidáše. Zde se nabízí vztah s pohanským vynášením smrti na Smrtnou neděli, při které je postava smrti pálena před tím, než je hozena do vody. Ačkoli zde nacházíme styčné prvky, nemůžeme s jistotou určit, zdali tento rituál sloužil jako předloha pro pálení Jidáše. Druhá polovina písně vypráví o Jidášově zradě, kdy přivedl vojáky k Ježíši a polibkem ho vydal. Za to si dle chlapců zaslouhuje „člapat bláto“ a „v pekle hořít“. Podobných urážek nalézáme v písni se stejnou tematikou mnoho.

Píseň 24 – Tři hodiny zvoníme (Frolová 2001)

Tři hodiny zvoníme

sebrala Věra Frolová

Tři ho - di - ny zvo - ní - me, I - dá - ša ho - ní - me, cos to I - dá - šu, cos to u -

8
či - nil, žes své - ho Mís - tra Je - ží - še Kris - ta Ži - dům pro - zra - dil !?

* Na konci vesnice je *Idáš* fiktivně oběšen na stromě

V této písni opět nalézáme tematiku hrkání (zde nazvané zvonění) a Jidášovy zrady. Zajímavý je dovětek uvedený pod písni „Na konci vesnice je *Idáš* fiktivně oběšen na stromě“. V některých regionech docházelo k tomuto způsobu rituálního ničení, vždy se ale jednalo a vyrobenou figurínu, jinde avšak k destrukci vůbec nedocházelo. Stejně jako u pálení Jidáše, tak i u věšení Jidáše vyvstává otázka možné souvislosti s rituálem vynášení smrti, u obou rituálů je totiž ničený objekt ztělesněním obecného zla.

V odpoledni Zeleného čtvrtku se již sice dodržuje pracovní klid, dopoledne se ale neslo v duchu posledních příprav na Velikonoce. Zvykem bylo vysmýčít celou domácnost.

Využívalo se k tomu tzv. pašijového koštěte, které bylo nově vytvořené pro tento účel. I zde se užívalo hlučení jakožto prostředku ochranné magie, ve světnici se například práskalo bičem a vyháněly se tak blechy a nemoci. Bílila se stavení a po setmění se celá pokropila živou vodou (Motlová 2010, s. 30). Zelený čtvrtek byl v některých regionech také považován za den vhodný pro první orbu či první vyhánění dobytka na pastvu, s čímž byla spojena řada ochranných rituálů, zvláště spojená s obřadním omýváním. Na tento den bylo také zvykem požívat první zelené byliny toho roku a nemajetná vrstva společnosti (mnohdy pasáči) koledovali a rozdávali tzv. pašijové pruty, což bylo narašené vrbové či jívové proutí a věřilo se, že skýtá ochranné účinky (Froclová 2001, s. 103).

Lidovým obyčejem, který provází všechny dny velikonočního třídní je rituální umývání a modlení se v zahradě pod širým nebem, a to před svítáním. Obřad ranního modlení měl formu soukromého a tichého charakteru, při kterém se opakoval Otčenáš a modlitby velikonoční tematiky či lidová zařikadla s účelem odvrácení bolesti. Celý tento rituál byl dokončen políbením země. Zde vyvstává otázka geneze tohoto úkonu, nabízí se totiž dvě stejně přijatelná vysvětlení. První z nich je pozůstatek kultu země, úcty ke zdroji obživy a k matce zemi, druhá vyjadřuje křesťanskou úctu k oběti Kristově a jeho krvi, kterou zem nasála či připodobnění ke Kristu modlíciho se v zahradě Getsemanské. Obě tato vysvětlení se nutně nevylučují. Stejně jako pouto člověka se zemí, tak i magickou moc tekoucí vody (a mnoho dalších úkonů) církev „přijala do své obřadní soustavy a o Velikonocích je světi“ (Froclová 2001, s. 104). V pramenech 19. a 20. století nalézáme zmínky o těchto rituálech již v křesťanském kontextu (Večerková 2015, s. 124). Věřilo se, že voda má největší magickou moc na Velký pátek ještě před rozbřeskem, a to u tekoucích pramenů, v mlýnském náhonu nebo na soutoku. Na rozdíl od Večerkové, Vondrušková (2015, s. 117) upozorňuje na to, že ačkoli tyto rituály mohou mít pohanské kořeny, bylo by chybné se spokojit s takto absolutní odpovědí, jelikož omývání je nesporně křesťanským rituálem ať už mluvíme o křtu či o omývání nohou při poslední večeři, a proto můžeme zdroj hledat i zde. Jak je ale již uvedeno výše, stáří a přirozenost tohoto rituálu naznačuje paralelní vývoj obřadního omývání. Voda má své obřadní místo pravděpodobně v každém náboženství.

Vítáme tě, velkýj pátku

sebral Jindřich Jindřich
Chodsko

Vítame tě, Velkyj pátku,
Pána Krista na památku,
modlíme se k tobě, Ježíši Kriste,
líbáme tvé lože čisté -(políbí zem)
zelenyj strome.

Mluveně: Hajt tě Pámbů dobrým vovocem vodmění!

Modliteb a zpěvů pojících se k velkopátečnímu rituálu v zahradách před východem slunce se dochovalo minimální množství, a to hlavně kvůli jejich soukromému rázu. Dle textu této písně můžeme určit, že se jedná o rituál v zahradě, jelikož líbání země je zde spojeno s prosbou o bohatou úrodu, viz „Hajt tě Pámbů dobrým vovocem vodmění!“.

Velký pátek je považován za nejsmutnější den v roce, a ne nadarmo se mu říká také dnem nejtišším. „Nekonalý se eucharistické mše, jen bohoslužby slova, nehrály varhany, nezpívaly se žalmy, nezvonily zvony.“ (Vondrušková 2015, s. 117). Na počest ukřižování a smrti Ježíše Krista v tento den se symbolicky uhašují všechny ohně, které se rozsvítí až následujícího dne. V kostelích se vyzdobuje Boží hrob, který je hlídán čestnou stráží. Jedná se také o den nejpřísnější posty a zakázán je i hlasitý hovor. Jedinými zvuky protínající ticho jsou hrkači a čtení pašijí. Velkému pátku jsou v lidové kultuře připisovány zvýšené magické účinky, voda má léčivé schopnosti a při čtení pašijí se otvírá země a odkrývá své poklady. Zvýšená magická moc se ale připisovala také čarodějnicím, a proto lidé ze strachu z uhranutí nepůjčovali nic ze svého vlastnictví. Na tento den bylo do země uloženo Kristovo tělo. Na připomínku toho bylo zapovězeno hýbání se zemí, což se na některých místech dochovalo až do 20. století. Lidová tradice navíc říká, že se po zemi nesmělo dupat, protože se v ní probouzel život (Večerková 2015).

Stávyj, stávyj, slunce boží

sebral Jindřich Jindřich
Chodsko

Stávyj, stávyj, slunce boží,
my huž stáli ze svyjh loží
a honíme Jidáše.
Sluníčko boží vychází,
Pán Ježíš na zem přichází,
potkává ho Matka Boží?
"Co to neseš, Synu Boží?"
"Nesu, nesu velkou tíž,
nesu, nesu těžký kříž,
co mám na něm humřít, svou svatou
krev vylít."

Tato píseň je otevřena veršem, ve kterém se vítá slunce. Páteční tradice ranního omývání se odehrávala ještě před rozbřeskem a poté se lidé modlili, popřípadě zpívali na zemi klečící a otočení k východu očekávající rozbřesk. Také chlapci, kteří se účastnili hrkání, vstávali časně, aby se společně omyli v tekoucí vodě a poté zavčas vyrazili na první obchůzku vsí, mnohdy ještě za tmy. Druhá část písně má opět výpravnou formu. Objevuje se zde dialog Matky Boží a Syna Božího, tj. Marie a Ježíše, a vypráví část příběhu Ježíšova ukřižování, které se odehrálo právě na Velký pátek.

Sturánko rúbená, na doličku stavjená

"Nábožná zpívání na Velký pátek"

sebral Jindřich Jindřich
Chodsko

Sturánko rúbená,
na doličku stavjená,
hdo tám v ní přebyvá?
Panenka Marýjá.
Ó, ty Panno Marýja,
pročpa si tak smutná?
Karapa nemám byjt smutná?
Míla sem jednoho syna -
židí ho vzeli
ha na kříž dali.
Já pod křížem stála,
svatá krev na mě kapála,
země se třásla,
šeckv škálv pukálv.

Spojení čisté studánky, které se v pátek připisují magické vlastnosti a přítomnosti panny Marie nalézáme v mnoha lidových písních počínaje Smrtnou nedělí. Jedná se o typ písně, ve které nahlížíme na Ježíšův příběh očima panny Marie jakožto Matky Boží. Jak napovídá podnázev písně, jedná se o píseň zpívanou na Velký pátek, která umocňuje prožití ukřižování Ježíše Krista. Na Velký pátek se také dle pověstí během čtení pašijí otevírá země. Původ této pověsti hledáme ve zvěstech, dle kterých při Kristově smrti pukala země. Tato reference se nalézá v konečném verši této lidové písně.

Cos to Jidášů učinil

sebrala Věra Froclová
Kloboučky na Bučovicku

Cos to Ji - dá - ši, cos to u - či - nil, žes své - ho Mi - stra Je - ží - še Kris - ta

Ži - dům pro - zra - dil! Ži - dé ho ja - li, u - kři - žo - va - li, na Vel - ký pá - tek

do hro - bu ho da - li, na Bí - lou so - bo - tu on vstal, z mrt - vých vstal!

Dle Věry Froclové (2001, s. 120) se jedná o obřadní píseň chlapců zpívanou o Velkém pátku, tedy v rámci hrkání. Tematika Jidášovy zrady je doplněna vyprávěním následných událostí, tedy ukřižováním, uložením Kristova těla do hrobu a zmrtvýchvstáním.

Bílá sobota je dnem Ježíšova přebývání v hrobě, přes den se tedy neděje nic mimořádného, doznívají zvyklosti svatého tridua, chlapci naposledy obcházejí ves a koledují si odměny za své snažení, lidé chodí k božímu hrobu políbit krucifix nebo se jen pomodlit a v některých regionech se „probouzejí“ stromy třesením a pokropením živou vodou nabranou před svítáním (Froclová 2001, s. 158). Bílá sobota našla své označení v bílých rouchách nově pokřtěných katechumenů, v tento den se také obnovovaly křestní sliby. Stěžejním momentem Bílé soboty a vyústěním celého velikonočního třídní je slavnost Zmrtvýchvstání, kterou zahajoval obřad svěcení ohně, lidově nazýván pálení Jidáše nebo také Jidášovy ohně (Vondrušková 2015, s. 118). Toto rituální znovu zažehnutí nového ohně jako symbolu zmrtvýchvstání a jeho posvěcení se provádělo již v 8. století a dle Vondruškové (2015, s. 118) tak církev učinila vřazením Keltských a Germánských pohanských ohňových jarních rituálů do své obřadní soustavy. Od tohoto ohně byla následně zapálena velká svíce zvaná paškál, která představuje Kristovo vzkříšení a od které si věřící

zapalují své vlastní svíce. Po dohoření této hranice si lidé rozebrali zuhelnatělá polena, která byla využívána v řadě lidových obyčejů, například svěcení hospodářství a polí či požívání vody s uhlíkem (Frolová 2001, s.163). Součástí velikonoční vigilie (speciální bohoslužby), která začínala po setmění, bylo také svěcení vody, křty katechumenů a obřadní vyzvednutí kříže z Božího hrobu a vrácení jej zpět na hlavní oltář. Opět se rozezněl zvuk zvonů, zpěvů a varhan. Mnohdy byl tento obřad spojen se slavnostním průvodem (Vondrušková 2015, s. 119) Soubor těchto aktů představuje vyvrcholení celého liturgického roku (Frolová 2001, s. 158).

Píseň 29 – Kopali jámu Ježíši Pánu (Frolová 2001)

Kopali jámu Ježíši Pánu

sebrala Věra Frolová
Kloboučky na Bučovicu

Ko - pa-li já - mu Je - ží-ši Pá - nu, a - by ho ja - li, u - kří-žo - va - li, na Vel - ký

10
pá - tek do hro - bu ho da - li, na Bí - lou so - bo - tu on vstal z mrt - vých vstal!

Jedná se o obřadní píseň hrkačů zpívané na Bílou sobotu. Ačkoli na Bílou sobotu Ježíšovo tělo zatím pouze odpočívalo v hrobě, tato píseň již anticipuje slavnost Vzkříšení, která započíná při velikonoční vigilii v sobotu po setmění.

Slavností Vzkříšení také končí období půstu, mohly se tedy již objevovat první taneční zábavy a mladí se chystali na milostné obchůzky spojené s dary lásky například v podobě vyšívaných šátků (Frolová 2001, s. 171).

Boží hod velikonoční probíhá v duchu oslav Vzkříšení (což je lidový název pro Zmrtvýchvstání Páně). Nejvíce informací o průběhu tohoto dne čerpáme z pramenů z 19. a 20. století, které popisují, že tento den byl naplněn pokojnými a důstojnými oslavami. Tomu však takto nebylo vždy, v období středověku se v kostelích pěstoval zvyk zvaný velikonoční

smích. Kněží na mších úmyslně vyvolávali smích, aby radost ze Zmrtvýchvstání Páně nabyla reálné podoby, později byl tento zvyk ale pro svůj světský ráz zakázán (Vondrušková 2015, s. 120). Na Boží hod někteří vstávali ještě před rozbřeskem, aby v procesí vystoupali na křížové vrchy a spatřili vycházející Slunce, kterak stoupá nad obzor stejně tak, jako Ježíš Kristus vstal z mrtvých. Někdy se vystoupání na křížový vrch pojilo se zapalováním velikonočního ohně. V některých regionech se ženy vydávaly na obchůzku a „hledaly Krista“ stejně tak, jako tři Marie (Večerková 2015, s. 135). Při nedělní mši se zpravidla svítily pokrmy, které se pojídaly na sváteční oběd. Zvláště v hospodářských rodinách bývalo zvykem hodovat v polích. Drobečky od oběda totiž popadaly do půdy a spolu se svěceninami, které do ní hospodář zastrkal, a podpůrnou modlitbou tak měly zaručit dobrou úrodu (Frolová 2001, s. 179). Tento jev byl zpravidla doprovázen rituálním obcházením pole a zavíráním ho tak do „ochranného kruhu“. Dle Frolové (2001, s.181) nalézáme původní význam tohoto rituálu ve starověku, ale v mladších dobách již zmínky o tomto významu chybí. Přesto nevylučuje, že se jedná o přímý vývoj z těchto rituálů, jelikož k jejich provozování mohlo docházet i bez „víry v magický účín“. Rozvinutější formou těchto obchůzek jsou obřadní jízdy na koních, které se na naše území dostaly z Německa a Lužice, kde se tento zvyk vyskytuje častěji. Tyto jízdy prošly složitým vývojem a obsahují mnoho prvků oslav Vzkříšení, nepovažujeme je avšak za původní velikonoční obyčej (Frolová 2001, s. 185).

Píseň 30 – Píseň velikonoční (Sušil 1951)

Píseň velikonoční

sebral František Sušil
Z Velké

8

8

bož - ná zpí - vá - ní, a - le - a - le - lu - ja

Boží hod velikonoční není bohatý na písně, pokud se nám ale některé dochovaly, jedná se veskrze o písně nábožné a písně oslavného charakteru. Příkladem je píseň od Hranic (Olomoucký kraj) uvedená výše, který nabádá k oslavám Vzkříšení.

4 Velikonoční pondělí

Velikonoční pondělí vystupuje v lidové kultuře jako těžiště Velikonoc a dodnes definuje jejich osobitý ráz. Ve společnosti představuje protipól církevních svátků plných duševního rozjímání a pokání a opět se tematikou přichyluje k vítání jara, probouzející se zemi a oslavám k tomu patřícím. Dle Froclové (2001, s.198) Velikonoční pondělí představuje ústřední den jarní koledy. Motlová Velikonoční pondělí, které se podle načerveno barvených vajec nazývá také jako pondělí červené, považuje za „hlavní den jarních svátků“ (2015, s.47).

Koleda spojená s tímto dnem se nejčastěji nazývá pomlázka či mrskání, má ale mnoho jiných regionálních označení jako například šmigrust, šibačka, šlaháčka, mrskút, tatarování na Moravě či dynování na Chodsku (Froclová 2001, s. 202). Pomlázka se skládá ze tří pomyslných částí: koledování (spojené se slovními i hudebními projevy), obřadní šlehání a obdarovávání. Rituál pomlázky je jedinečný tím, že od svého vzniku nepřetržitě trvá až dodnes, což shledáváme u rituálu této podoby a stáří výjimečným. Celý tento rituál je založen na specifické formě interakce mezi ženou a mužem a neomezuje se na jednu specifickou generaci či skupinu. Muži na Velikonoční pondělí obcházejí domy na vsi a mrskají a prohánějí ženy spleteným proutím, kterému se mimo jiné říká pomlázka, tatar, metla, žila, karabáč. Stimul k takovému jednání bývá nejčastěji vysvětlování jako snaha předat atributy zeleného proutí na šlehanou osobu, či ve šlehané osobě probudit život ve formě výskoku a pohybu jako projevu čilosti. V zelené ratolesti se spojují životvorné aspekty vody, slunce a země, které se spolupodílejí na fotosyntetických procesech. Prut tak představuje souhrn „všeho dobrého“ (Langammerová 2008, s. 36). Ke šlehání se postupem času v některých regionech připojilo také polévání vodou, či přímo házení do vody, na Moravě, Valašsku a Slezsku zvané jako oblévačka. Většinou byly příjemci opět ženy, výjimečně se jednalo o „odplatu“ kdy by ženy polévaly muže. Stejně jako obřadní omývání na Velký pátek, i zde slouží voda jako očišťující a omlazující prostředek (Froclová

2001, s. 215). Ať už bylo šlehání doprovázeno políváním vodou či ne, vždy po něm následoval akt obdarovávání.

Obvykle měly dary pro koledníky formu naturálií. S Velikonočním pondělím nejčastěji spojujeme vejce, často nabarvené a malované, či jinou technikou zdobené. Podle červeně barevných vajec, bývají někdy celé Velikonoce nazývány jako „červené svátky“. Červená barva představuje krev (mnohdy i Kristovu) a život. Stejně tak je vejce považováno za artefakt života, vždy se proto dávalo plné a ne vyfouklé. Zvyk obdarovávání vejci se vyskytuje i v nejstarších pramenech, které nám podávají informace o zvycích Velikonočního pondělí. Stáří vejce jako magického artefaktu avšak dokládáme už od období starověku. Soudíme tak dle archeologických nálezů opravdových či hliněných vajec v hrobech Slovanských kmenů. Vejce se také používala při nejrůznějších lidových léčebných praktikách (Motlová 2010, s. 47). Jelikož v období Velikonoc domácí kur snášel vejce v hojné míře a nebylo o ně tedy nouze, staly se také předmětem dětských her, ve kterých se s nimi házelo či jinak manipulovalo, vždy se snahou vejce co nejdéle ochránit před rozbitím. Vejce je také jednou ze svěcenin. Církev vejce zahrnula do své obřadní soustavy a začala je světit již v roce 1200 (Froclová 2001, s. 218). Jedná se tedy i o pokrm sváteční, který byl používán mimo jiné k ochraně polí. Hospodáři vejce váleli v brázdách. Víra ve zvýšenou sílu vejce byla násobena jejich svěcením, barvením a zdobením. Zdobení bylo vždy výsadou žen, které v průběhu staletí vynalezly nejrůznější metody zdobení včetně leptání kyselinou, zdobení voskem, oblepování slámou a mnoho dalších. Takto pracně ozdobená vejce se nazývají kraslice. Umění vyobrazené na kraslicích mnohdy reflektovalo vztah darujícího a obdarovávaného. V případě romantického vztahu se na kraslicích vyobrazovaly například holubice (Večerková 2015, s. 169).

Mrskačka

sebrala Věra Šottnerová

Stá - vaj rá - no, Ma - ri - já - no, však vám slép - ka sne - se ji - né
dá - vaj vaj - ca, vy - plá - caj sa!
Ká - zal kad - lec, i ka - dleč - ka,
bys - te da - li tři va - jíč - ka,
jed - no bí - lé, dvě čer - ve - né,

V této lidové písni si můžeme všimnout imperativu, který používá koledník a pobízí děvče, zde „Marijánu“, k činnosti. Imperativ nalézá své využití v koledách hojně, v písních pojících se k Velikonočnímu pondělí obvykle vybízí k obdarování a není vnímán jako urážlivý. Všimněme si slovního spojení „vyplácaj sa“, které nabádá k oplacení milosti, kterou ženě koledník učinil vymrskáním. Kromě nabarvených vajec se dávala i syrová nenabarvená, v této písni nazvaná jako „bílá“.

Ačkoli jsou takové oblasti, ve kterých koledování probíhalo bez zpívaného či mluveného slova, většinou byla koleda propojena s říkadly, písněmi a hudebním doprovodem (např. housle, ozembouch, harmonika) (Frolová 2001, s. 208). Tato tradice je zpravidla bohatší a rozvinutější více v Čechách než na Moravě. Tyto projevy měly funkci ohlašovací a žádací. Koledníci žádali o vejce či jinou odměnu, která byla nazývána jako „vyplácení za šlehání“. V písních nalézáme motivy světské – jarní, milostné, žertovné (Frolová 2001, s. 226). Věřilo se, že přání, které zaznělo v koledě nahlas, bylo touto rituální formou zesíleno, a proto se mu přisuzovala větší váha a moc přinést kýžené blaho. Motlová přirovnává sílu koledování k léčitelskému zaříkání (2010, s. 47) .

Hody hody do Provody

sebral Josef Zemánek
Kolín

Veršem „Hody hody do Provody“ začíná velké množství nejrůznějších říkadel a písní Velikonočního pondělí, v dnešní době ale již bývá většinou odříkáváno bez porozumění. „Do Provody“ znamená „směrem k Provodné neděli“, což je následující neděle hned po Božím hodu velikonočním. Tato píseň je zpívána celou skupinou koledníků a kromě aktu pomlázky přichází i se slovním požehnáním, které umocňuje svátečnost obřadu pomlázky.

Já jdu na koledu

sebrala Věra Šottnerová

V této písni si můžeme všimnout užití negativní motivace. Koledníci do svých písní zařazovali nejrůznější výhrůžky, které nabádali k hojnému obdarování. Stejné užití výhrůžek nalézáme i v koledách pojících se k rituálu Vynášení smrti.

Píseň 34 – Já jsem malej koledníček (Šottnerová 2004)

Já jsem malej koledníček

sebrala Věra Šottnerová

1. Já jsem ma - lej ko - led - ní - ček, te - tič - ko, Pro va - jíč - ko čer - ve - ný,
při - šel jsem k vám pro čer - ve - ný va - jíč - ko.

7
pro - ko - lá - ček bí - lý, jak - pak vám ten ko - led - ní - ček je mi - lý

Na této písni lze demonstrovat různorodost vztahu koledník – mrskaná žena. Šlehali muži všech generací a stejně tak musely být vyřahány ženy každého věku. V rámci koledy Velikonočního pondělí například vystupuje zřetelně vztah kmotra/kmotry a kmotřence.

Píseň 35 – Koleda velikonoční (Holas 1910)

Koleda velikonoční

(Šmekrust.)

sebral Čeněk Holas
Ze Zábře u Proseče

Já k vám při - chá - zím, přá - te - lé, chci vám za - zpí - vat ve - se - le,
je - nom vy mě po - slou - chej - te a na mně si po - zot dej - te, co za - zpí -
16
vám.

Tato píseň je zajímavá svým obsahem. Má ohlašovací ráz a koledník ohlašuje, že předvede některé ze svých písní. Čím více se stářím zvyku blížíme k dnešku, tím více je v rámci koledy dáván důraz na performativní umění. Odměna tedy již není udílena pouze za vyšlehání, ale také za předvedený um. O tuto změnu se do velké míry během 20. století zasadily folklórní soubory.

Píseň 36 – Já jsem přišel k vám (Šottnerová 2004)

Já jsem přišel k vám

sebrala Věra Šottnerová
z Chodska

Píseň 37 – Velikonoční koleda (Šottnerová 2004)

Velikonoční koleda

sebrala Věra Šottnerová

I v textu těchto dvou písní se nachází výhružka odrazující od odmítnutí zasloužené odměny, na rozdíl od předešlé ukázky je ale mnohem mírnější.

Panímámo, slyšte chásku

sebral Josef Zemánek
Vorel u Chrudimi

Panímámo. Slyšte chásku,	Bílá jsou nám také milá.
Přicházíme na pomlázku,	Schovají se do podrance
Opentlené žíly máme,	a dají se do mazance.
Kdo nám nedá, uhlídáme.	Naděl Pán Bůh obilíčka,
Panímámo, nemeškejte,	aby slípky zrní měly
Barevná vajíčka dejte.	a kuřátka vyseděly.
Jestli jste jich nebarvila,	

Tato koleda je výskytem témat poměrně komplexní. Opět se jedná o skupinovou píseň. Koledníci mnohdy chodili ve větším počtu a někteří z nich mohli hrát na hudební nástroje. Slovní spojení „opentlené žíly“ ukazuje na zvyk, kdy ženy po vyšlehání uvázali mužům na pomlázku (žílu) pentli. Poté bylo snadné rozeznat, kdo byl nejsnaživějším koledníkem a vyšlehal nejvíce žen. V případě skupinového koledování se v některých regionech nosil i jeden veliký tatar, který neslo až několik mužů. I na něj se uvazovaly barevné mašle.

Pomlázka

sebrala Věra Šottnerová

Při - chá - zím si pro po - mláz - ku, co mi dá - te? Co vy pro mě hos - po - dyň - ko

u - chys - tá - te? Vej - ce čty - ři na ta - lí - ři od cu - krá - ře.

Bí - lou hou - sku na u - brou - sku od pe - ka - ře.

Ačkoli vejce je nejčastější a nejikoničtější odměnou, setkáváme se i s jinými formami. V textu této písně se nachází pečivo, odměňovalo se ale také například i kořalkou.

Velkonoc nám nastává, bude teplo brzy

sebral Vavřinec Josef Dušek
Malá Losenice u Příbyslavi

Vel - ko - noc nám na - stá - vá, bu - de tep - lo br - zy, by - la zi - ma

Te - lát - ka se ro - di - jou, hou - sát - ka se líh - nou, mlá - den - ci se

Já sem si ta - ky vy - šel, du k vám na pro - cház - ku, šak je ces - ta

Mám pěk - nou ho - do - vač - ku, kou - kně - te ma - tič - ko, da - ruj - te mi

dost dlou - há šak nás to dost mr - zí.

vo - dě ji kaž - dej se svou mi - lou.

dos - tí zlá na tu mou po - mláz - ku.

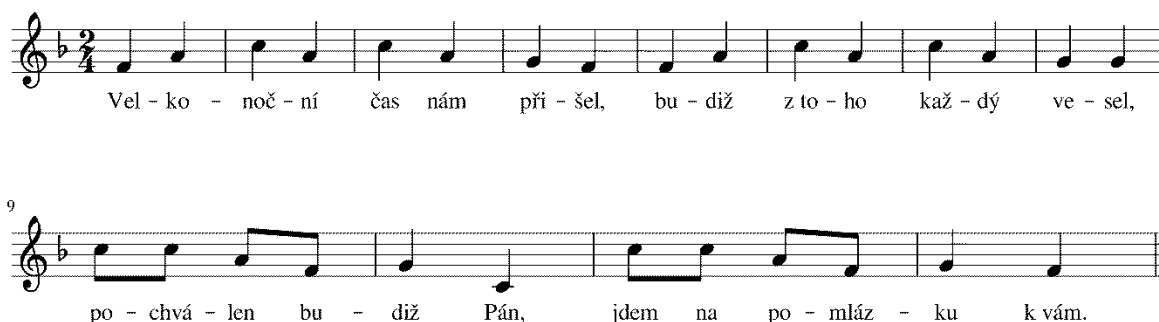
ko - le - dy, čer - ve - né va - jíc - ko.

Do této lidové písně se silně promítá tematika jarního období. Odkazuje na blížící se teplotní změny a rození mláďat. Stejně tak spojuje s tímto obdobím nově vznikající romantické vztahy. Všimněme si doposud nezmíněného názvu pro pomlázku (pletenec ze zelené ratolesti) „hodovačka“, který je převážně užíván na Vysočině.

Píseň 41 – Velikonoční čas nám přišel (Thořová 2005)

Velikonoční čas nám přišel

sebral Karel Václav Adámek
Herálec u Hlinska

Vel - ko - noč - ní čas nám při - šel, bu - diž z to - ho kaž - dý ve - sel,

9
po - chvá - len bu - diž Pán, jdem na po - mláz - ku k vám.

Tato velikonoční koleda je výjimečná výskytem náboženské tematiky v textu, přesně „pochválen budiž Pán“. Takovéto odkazy jsou ve velikonočních koledách ojedinělé.

Rituálů a zvyků spojených se zelenou ratolestí nalézáme na jaře větší množství (šlehání dobytka, první výhon na pastvu, první orba, zastrkování zelených ratolestí do pole ad.), Zdenka Horáková ale považuje v souboru zvyků se zeleným prutem pomlázku za dominující a zároveň silně se odlišující (Froclová 2001, s. 215). Nejstarší zprávy obsahující zmínky o pomlázce na našem území nalézáme v pramenech z poloviny 15. století (Večerková 2015, s. 161). Přesto se na genezi tohoto zvyku církev nepodílela a původ musíme hledat hlouběji, v historii předkřesťanské. Právě kvůli takto komplexní a dlouhé historii pomlázky badatelé nenalézají konsenzus týkající se jejího vývoje a smyslu (Froclová 2001, s. 211). Večerková uvádí (2015, s. 163), že dle etnografických výkladů řadíme pomlázku k magickým rituálům typu „dotýkáci“. Tento výklad je všeobecně používán a můžeme ho nalézt v řadě sekundární literatury zabývající se Velikonocemi. Froclová toto všeobecné pojetí pomlázky zpochybňuje a opírá se o práci Zoltána Ujváryho, který vyslovil domněnku, že ačkoli má teoretie „dotýkáci techniky“ svá opodstatnění, vychází z praktik

starověkých, a jelikož nemáme dostatek pramenů potvrzujících přenos a zachování této techniky po tolik staletí, nemůžeme ji automaticky využít k vysvětlení podoby pomlázky, tak jak se s ní setkáváme od devatenáctého století (Froclová 2001, s. 211). Přesto nalézáme dostatek pramenů a důkazů potvrzující pomlázku jako rituál nekřesťanského, chceme-li, pohanského původu. Tento obyčej je svou hustotou výskytu omezen téměř výlučně na naše území, v upravených podobách na území Slovenska a na pohraniční oblasti. U dalších slovanských národností východní Evropy nalézáme rituály „obřadního bití“, které vykazují určitou podobnost. U těchto rituálů jsme ještě přesvědčivěji schopni vystopovat jejich prastarý původ (Froclová 2001, s. 214).

Složitost vývoje pomlázky ukazuje i na její mnohovýznamovost. Jeden z významů pomlázky nacházíme v milostné rovině. Mladí dospělí využívali pomlázky jako sofistikovaných a skrytých námluv. Mladí muži se vždy snažili být tím prvním, kdo své „vyhlédnuté děvče“ vyšlehá. Prvenství ve vyšlehání bylo totiž považováno jako nejprestižnější a bylo vždy také nejbohatěji odměněno. Také proto muži mnohdy začínali chodit na obchůzky již v noci, největší výhra bylo totiž přistihnout děvče ještě v posteli (Večerková 2015, s. 161). Podle Froclové (2001, s.209) se náklonnost projevovala například v míře šlehání, čím silněji chlapec dívku bil, tím více se mu líbila. Dívky svou náklonnost naopak projevovaly dary, kterými se odměňovaly za vyšlehání. Tyto dary mohly mít podobu vyšívaného šátku, který následně mladý muž nosil na znamení toho, že je již někomu přislíben, či malovaných červených vajec, na kterých se objevovaly srdce či hrdličky. Pokud si chtěl muž udržet náklonnost dívky, nesměl přerušit tento pomyslný „řetězec darů z lásky“, dalším očekávaným darem bylo například srdce z nejbližší pouti (Froclová 2001, s. 210). Časem se ale tato milostná a erotická rovina ve většinové míře rovina vytratila (Vondrušková, s. 123).

Píseň 42 – Proto sem si časně zrána na pomlázku přivstal (Thořová 2005)

Proto sem si časně zrána na pomlázku přivstal

sebrala Věra Thořová
Rozkoš u Náchoda

Pro-to sem si zrá-na čas-ně na po-mláz-ku při-vstal, a-bych od va-ší ce-ruš-ky
7 pár va-jí-ček dos-tal. Jed-no čer-ve-né, dru-hé bí-lé, to mě bu-dě tě-šit
15 ve-li-ce mi-le.

Tato píseň je ukázkou brzkého vstávání na Velikonční pondělí za účelem, aby koledník byl u některé (nebo i více) žen tím prvním, kdo je vymrská. Toto prvenství v sobě neslo určitou prestiž a také bohatší odměnu.

Píseň 43 – Dostal jsem vajíčko od pomlázky (Thořová 2005)

Dostal jsem vajíčko od pomlázky

sebral Karel Hlubuček
Todně u Českých Budějovic

Dos-tal jsem va-jíč-ko od po-mláz-ky, od mo-jej Na-nyn-ky mi-lo-va-ný,
5 že mně ho da-la jen z vel-kej lás-ky, jsou na něm dvě sr-díč-ka čer-ve-ný.

Tato píseň nemá charakter žadací koledy, ale popisuje koledu již proběhlou a vykresluje ji jako akt lásky. „Nanyňka“ vyrobila obdarovanému vejce, na které výmluvně nakreslila univerzální symbol lásky, dvě srdce.

5 Svátek svatého Řehoře (12. března)

V jarním období se vedle Velikonoc, které mají posuvné datum, nachází ještě několik dní s pevným datem, které jsou z pohledu lidové kultury bohaté a definují tento úsek roku. Jedním z nich je svátek svatého Řehoře. Svatý Řehoř, zvaný také Řehoř I. Veliký byl světce a papežem na konci šestého a začátkem sedmého století. S jeho jménem je spojen vznik gregoriánského chorálu a také užívání zvonů při podstatných okamžicích v církevním dění. Je považován za patrona žáků a muzikantů. Jeho svátek připadá na 12. března a ačkoli byl v církevním kalendáři přesunut na září, lidové tradice tohoto dne zůstaly v lidové kultuře spojené s březnem (Motlová 2010, s. 12). Na tento den byly prováděny dva odlišné zvyky. První z nich se nazývá „řehořští vojáci“. Jedná se o kolední obchůzku žáků s jejich kantorem. Skupina žáků měla svou hierarchii a zvláštní funkce shodující se s funkcemi v armádě. Součástí koledy byly pečlivě připravené dramatické, hudební i dramaticko-hudební vložky, za které si žáci vykoledovali peníze či dary ve formě naturálií, z nichž část připadla kantorovi a část žákům. Součástí koledy bylo také „rekrutování“ nových žáků. Tato koleda se řadí do souboru jarních koledních obchůzek a svou formou se nijak výrazně neodlišuje. Po českých zemích se rozšířila nejvíce během 17. století, během 19. století ale postupně došlo k jejímu úpadku až vymizení (Večerková 2015, s. 82).

Píseň 44 – Hojné božské požehnání (Sušil 1952)

Hojné božské požehnání

sebral František Sušil

* Načež přejí všechno štěstí a žádají o podělení dárky nějakými.

Tato lidové písňe je ukázkou koledy, kterou zpívali žáci při obchůzce, převlečení za řehořské vojáky. Stejně jako u většiny koled, i u této koledníci přinášejí umění ve formě naučeného vystoupení a slovní přání všeho dobrého.

Druhý zvyk se více pojí ke stádiu vegetace a jara v polovině března, povětšinou byla již totiž půda rozmrzlá a připravená na první orbu. V některých regionech to bylo tedy na den svatého Řehoře, kdy zemědělci vyjížděli na první orbu po zimě, nazývala se „řehořská voračka“. S první orbou byla spojena řada rituálů, které jsou blíže popsány v podkapitole Materiální rovina vítání jara.

6 Svátek svatého Jiří (24. dubna)

Jedním z nejpodstatnějších jarních svátku s pevným datem je den 24. dubna, který je spojen s patronací svatého Jiří. Vzhledem k tomu, že nejzazší termín Velikonočního pondělí je 25. dubna, nejčastěji se tento svátek slaví až po velikonočních oslavách, výjimečně se ale můžou oba svátky překrývat. Svatý Jiří byl římský voják, který pro své křesťanské vyznání umřel mučednickou smrtí. Tento světec je obvykle vyobrazován jako drakobijec na koni, držící kopí. Váže se k němu legenda, podle které porazil draka a zachránil z jeho spáru královskou dceru. Díky tomuto skutku poté obrátil celé království na křesťanskou víru. Tento příběh se dostal do Evropy z východu již během 11. století, a to díky křížovým výpravám. Středověká epika jej rozvinula a svatý Jiří je dnes všeobecně znám jako patron vojáků.

Pro lidovou kulturu a svátek slavený 24. dubna je ale podstatná jeho druhá role, která se vyvinula pravděpodobně zcela nezávisle na výše zmíněné. Svatý Jiří je v lidové tradici považován za patrona zemědělství a rolníků či ochránce dobytka, často je mu přisuzována role „nebeského klíčníka“ (Večerková 2015, s. 180). Můžeme předpokládat, že podíl na genezi patronace svatého Jiří má časové umístění tohoto svátku. Na konci dubna je jaro již v plné síle, práce na poli byli dávno zahájeny a fauna i flóra překypují životem. Pokud tomu nasvědčoval stav zeleně, tento den se na mnohých místech poprvé obřadně vyháněl dobytek na pastvu. Tomu předcházela příprava dobytka, jejich očištění, někdy i nazdobení, rituální předání dobytka vesnickému pasákovi, první výhon za pomoci mnohých ze vsi a následné ukončení veselkou (Vondrušková 2015, s. 130). S tímto dnem se také pojila řada pověr, většinou týkajících se zvýšeného magického účinku některých bylin a částí zvířat. Také se věřilo, že do svatého Jiří nejsou hadi jedovatí, ale voda v tento den ano. Součástí pověr bylo také „odemykání země“, které měl na zodpovědnost právě svatý Jiří. Tato pověra se překrývá s otevíráním země na Velký pátek.

Měl cě svaty Juři

sebral František Sušil

Měl cě sva - ty Ju - ři ko - nič - ka vra - ne - ho
Maš - li ty dě - več - ko zla - ty pas při so - bě
Sed - me - rac - ka bra - na dost ši - ro - ka by - la
A tu svaté - ho Juři - ho pěk - ně po - vi - ta - li
Dě - ku - jem ci Ju - ři, za tvoju - ju u - slu - hu,

5
vy - je - chal se na nim do po - le šči - re - ho.
za - drh - ni te da - ni za - drh - ni na hla - vě.
ješ - če sa ta sa - nuť v ni směs - cic ně - moh - la.
sva - te - mu Ju - ři - mu čest, chva - llu vzda - va - li.
že jsi nam o - chra - nil na - ši mi - lu dce - ru.

V této lidové písni můžeme vypořadovat přímý vliv legendy o svatém Jiří, drakobijci. Jedná se tedy o první zmíněnou roli připisovanou tomuto světcu. Je také patrné, že si lidová tvořivost toto téma přeměnila na více do kontextu lidového života spadající příběh. Ačkoli se jedná o tzv. výpravnou píseň, nenabízí ucelený příběh ale pouze útržky z něj, předpokládá tedy předchozí znalost příběhu.

Víťame ťa svatý Jura

Otvírání polí

sebral Jaroslav Smutný

Vi - ta - me ťa sva - tý Ju - ra ho - já hoj od tě - ba si šťa - stie zdra - vie
Sva - ty Ju - ra vo - lá po - le sa otví - rá roz - ví - ja sa pěk - ně i bie -

6
py - tá - me Ho - já Ju - ra Hoj!
la lili - a Ho - já Ju - ra Hoj!

Oproti předešlé písni zde vystupuje Jiří jako „jarní světec“ odemykající zemi a dovolující tak pučící přírodě vyrašit na povrch. Totožná tematika se také hojně objevuje v koledách zpívaných na Smrtnou neděli při rituálu vynášení smrti, ve kterých Jiří obdržuje klíče od země od Květné neděle a odemyká zem.

7 Májové slavnosti

Měsíc květen je všeobecně nazýván měsícem lásky. I v případě dlouhé zimy již příroda obnovuje svůj cyklus a rok rychle ubíhá směrem k létu. Se začátkem května se v lidové tradici udržely zvyky, které souborně nazýváme „májové slavnosti“. Vstup do tohoto měsíce představuje Filipojakubská noc. Význam a geneze této noci je předmětem sporů a sekundární literatura nenabízí ucelený pohled na ně. Tato noc byla sice dříve spojena s patronací svatého Filipa a Jakuba (svátek byl později v církevním kalendáři přesunut), středem zájmu byla avšak víra ve zvýšenou moc a aktivitu čarodějnic a zlých sil. Existoval soubor úkonů, které měly odehnat zlé síly od stavení a jejich obyvatel a musely být provedeny ještě před setměním. Součástí jich bylo například sypání písku před dveře, zabeďnění studny, aby nemohla být otrávena, či pálení smůly v kamnech. Stejně tak se během dne prováděly ochranné rituály polí a větších území a měly opět podobu uzavírání do kruhu atp. Od 19. století jsou dohledatelné záznamy tzv. pálení čarodějnic, které se aktivně dochovalo až dodnes (Večerková 2015, s. 186). Tento zvyk má formu zábavy kolem velkého ohně, mnohdy s vyrobenou loutkou čarodějnice připevněnou na vrcholu hranice. Veselí bývá spojeno s přeskakováním ohňů, či vyhazováním hořících košťat do vzduchu. Langhammerová i Motlová ve svých publikacích podporují hypotézu, že tyto ohňové rituály jsou alespoň z části pozůstatkem ohňových slavností Keltského původu nazývaných Beltine, které byly, stejně jako pálení čarodějnic o Filipojakubské noci, slaveny poslední den v měsíci dubnu. Vondrušková naopak tento postoj odmítá a říká, že se jedná o mladý zvyk, který nemůže vycházet z pohanských ohňů ochranného charakteru, jelikož lidé se tuto noc opravdu obávali zlých sil a ani by je nenapadlo veselit se pod širým nebem a vystavovat se tak riziku, navíc ohavnost opravdového upalování bylo stále v lidské mysli zakořeněno ještě ze 17. století, kdy v Českých zemích probíhaly čarodějnické procesy (Vondrušková 2015, s. 132).

Přesto se v podvečer a v noci prováděl ikonický zvyk pro májovou dobu. Svobodní mladí muži vycházeli na obchůzky a pod okna neprovdaných dívek stavěli tzv. májky (Večerková 2015, s. 191). Vyjadřovali tak sympatie a závazný zájem o sňatek. Pokud měla dívka více nápadníků, mnohdy si navzájem májky ničili. Jednalo se o stromek s ponechanými větvemi na vršku, mnohdy s oloupaným kmenem a bohatým zdobením.

Za takové májky navíc dívky přispívaly penězi na společnou májovou zábavu. Během noci se také kreslila vápnem srdce na dveře, či se jím a kamením vylívaly cestičky mezi milenci. Mohlo jít o akt lásky, ale také o pomstu ze strany odmítnutých nápadníků (Večerková 2015, s. 186).

Během následujícího dne se stavěl velký společný máj, mnohdy na návsi, nebo před hospodou. K takovému úkonu bylo potřeba mnoha zručných mužů, jednalo se tedy o velmi prestižní činnost. Vztyčování májů má pravděpodobně kořeny v kultuře starověkého Říma (Večerková 2015, s. 192), můžeme je ale také hledat v kultu a uctívání stromů, nacházejících se u pohanských národů včetně Slovanů (Motlová 2010, s. 68). Časová délka umístění máje před jeho slavnostním pokácením se regionálně liší, nejčastěji se ale jednalo o cca jeden měsíc. Pod májem se pořádaly veselky, hry, ale držely se u něj také stráže, to aby jej cháska z jiné vsi nepokácela. V opačném případě se jednalo o velkou ostudu pro celou ves.

Langhammerová (2015, s. 44) ve své publikaci vysvětluje, že májové obřady jsou příkladem zvyků, které „ani po staletích nezískaly křesťanskou podobu“ a zároveň se udržely až dodnes.

Píseň 47 – Na to rozlóčení (Sušil 1952)

Na to rozlóčení

sebral František Sušil

Na to roz - ló - če - ní mé - mu po - tě - še - ní po - sta - vím pod o - knem
Ob - sed - lám ko - níč - ka a dám mu se - neč - ka při - bi - ju pod - ko - věn -

7
máj, a - be vě - dě - li fa - le - šní le - di, že já už ne - cho - díím k vám.
ky, a - be vě - dě - li fa - le - šní le - di, že je - du od pa - nen - ky.

V této lidové písni s milostnou tematikou si všimněme přímé reference na stavění májů pod okny děvčat. V této písni máji není přisuzována vyznávací funkce, ale představuje „poslední akt lásky“.

Nevědělch nevěděl

sebral František Sušil

Ne - vě - dělch, ne - vě - děl do Ha - či ces - ti - čky, až mi po - vě - dě - ly
A - ni se doz - věd - zěč, a - ni se do - či - tač, kdo mi dal ces - teč - ku
Ces - te - čku ka - me - nim a chod - ni - ček tr - nim, ně - chudž utu, sy - neč - ku

8
ty hats - ke dě - več - ky.
ka - me - nim vy - sy - pač.
ně - ra - da tě vi - dzím.

V mnohých lidových milostných písních se vyskytuje zvyk „vysypávání cestiček“, který se pojí s prvním májovým dnem. V této písni se jedná o vysypávání cestiček za účelem poškodit někoho dobrou pověst. Zároveň je možné vzhledem ke stáří tohoto zvyku vykládat text písně jako metaforu pro ukončení romantického vztahu.

Závěr

Tato bakalářská práce byla zaměřena na českou a moravskou lidovou hudbu v kontextu jarních a velikonočních oslav. Ačkoli tradice, zvyky a s nimi se pojící hudební projevy v dnešní době představují pro většinu lidí pouze přežitek a relikty dob minulých, v obecném povědomí se zachovala určitá představa a atmosféra jarních svátků. Mnoho z nás se jistě rozpomene i na několik říkadel či koledních písní. Tato představa je ale pouze vyústěním složitého a mnoha staletí dlouhého vývoje. Nejdůležitější aspekty tohoto vývoje představují předkřesťanská a křesťanská tradice, u kterých i přes paralelní vývoj a rozdílnost docházelo k míšení.

Cílem této bakalářské práce bylo podat „rozšifrovaný“ pohled na vývoj a podobu těchto tradic v úseku vymezeném od předvelikonočního půstu až po májové slavnosti, a to s ohledem na hudební stránku oslav. Tyto teoretické texty byly doplněny hudebními ukázkami, ve kterých byla zkoumána převážně textová strana písní, což umožnilo srovnání jednotlivých písní mezi sebou a také identifikaci míšení odkazu vítání jara a křesťanských Velikonoc. Dohromady bylo v rámci této práce takto rozebráno 48 lidových písní pocházejících z regionů Čech, Moravy i Slezska. Rozbory písní ukázaly, že ačkoli je toto období na první pohled nejvíce společensky formováno křesťanskými Velikonocemi, písně se ve většině případů přiklání k tématům pozemským. V případě písní zpívaných na křesťanské významné dny, jako jsou dny svatého týdne a třídní, se v textech přirozeně vyskytuje i tematika těchto dní. Máloddy se ale jedná o písně čistě pobožné, bez světského rozměru. Specifickým případem prolínání křesťanského a pohanského odkazu jsou písně pojící se s rituálem vynášení smrti. V těchto písních jsou čitelné oba rozměry, které vzhledem ke stáří rituálu a snahám církve dát pohanským rituálům křesťanské vysvětlení nadále koexistují vedle sebe.

Závěrem je tedy možné konstatovat, že ačkoli jarní svátky prošly vysoce komplikovanou genezí, stále jsme do určité míry schopni rozlišit původ jednotlivých segmentů a okomentovat jejich vývoj. V případě dalšího potenciálního výzkumu by bylo vhodné zúžit regionální oblast výzkumu a obsáhnout větší vzorek písní. Za těchto podmínek by bylo již možné stanovit jednotlivé zkoumané parametry a dojít tak k exaktnějším výsledkům.

Seznam písní

Píseň 1 – Jemine, Domine	16
Píseň 2 – Černá neděla	17
Píseň 3 – Pučala, má milá pučálku	18
Píseň 4 – Kdo se ten masopust ožení	19
Píseň 5 – Ach provode, provode.....	21
Píseň 6 – Smrtná neděla dnes nám nastala	21
Píseň 7 – Muka Páně.....	22
Píseň 8 – Smrtná neděle, kdes klíče dala?.....	22
Píseň 9 – Nesemy Mařenu.....	24
Píseň 10 – Smrtonoško bílá, kdes tak dlouho byla?	25
Píseň 11 – Má milá Mařeno	25
Píseň 12 – Cos Mařeno v postě jídala?	26
Píseň 13 – Smrt plave po vodě	27
Píseň 14 – Smrt' ze vsi, nedaleko do vsi	27
Píseň 15 – Smrt nesu od lesa k lesu	28
Píseň 16 – Koleda dívek o smrtné neděli	29
Píseň 17 – Velkonočko, Velkonočko	30
Píseň 18 – Létečko	30
Píseň 19 – Pomilý léto cos nám přineslo	31
Píseň 20 – Když se hory zelenaly	34
Píseň 21 – Anděl páně, my řehťáme.....	36
Píseň 22 – Klapačky.....	36
Píseň 23 – My Jidáše honíme ha dřevem mu zvoníme	37
Píseň 24 – Tři hodiny zvoníme.....	38
Píseň 25 – Vítáme tě, velkýj pátku	40
Píseň 26 – Stývyj, stávyj, slunce boží.....	41
Píseň 27 – Sturánko rúbená, na dolíčku stavjená	42
Píseň 28 – Cos to Jidáši učinil.....	43
Píseň 29 – Kopali jámu Ježíši Pánu	44

Píseň 30 – Píseň velikonoční	45
Píseň 31 – Mřskačka	48
Píseň 32 – Hody hody do Provody	49
Píseň 33 – Já jdu na koledu	49
Píseň 34 – Já jsem malej koledníček.....	50
Píseň 35 – Koleda velikonoční	50
Píseň 36 – Já jsem přišel k vám	51
Píseň 37 – Velikonoční koleda	51
Píseň 38 – Panímámo, slyšte chásku.....	52
Píseň 39 – Pomlázka	53
Píseň 40 – Velkonoc nám nastává, bude teplo brzy	53
Píseň 41 – Velikonoční čas nám přišel	54
Píseň 42 – Proto sem si časně zrána na pomlázku přivstal	56
Píseň 43 – Dostal jsem vajíčko od pomlázky	56
Píseň 44 – Hojné božské požehnání.....	58
Píseň 45 – Měl cě svaty Juři	61
Píseň 46 – Vítáme ťa svatý Jura	62
Píseň 47 – Na to rozlóčení.....	64
Píseň 48 – Nevědělch nevěděl	65

Seznam použitých informačních zdrojů

BERANOVÁ, Magdalena. Slované. 2. vyd. Praha: LIBRI, 2000. Historická řada. ISBN 80-7277-022-5.

BEREND, Nora, ed. Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.-12. století. Praha: Argo, 2013. Dějiny Evropy (Argo). ISBN 978-80-257-0835-4.

BLÁHOVÁ, Marie. Historická chronologie. Praha: Libri, 2001. ISBN 80-7277-024-1.

FROLCOVÁ, Věra. Velikonoce v české lidové kultuře. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-503-8.

ERBEN, Karel Jaromír. Prostonárodní české písně a říkadla: s nápěvy vřaděnými do textu. Praha: [s.n.], 1985.

HOLAS, Čeněk. České národní písně a tance: 5. Chrudimsko a Polabí. Kočí.

JURKOVIČ, Pavel. České a moravské obřadní písně: ETK 101. Ared.

LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. Čtvero ročních dob v lidové tradici. Praha: Petrkův, 2008. ISBN 978-80-7229-171-7.

MOTLOVÁ, Milada. Český rok od jara do zimy. Ilustroval Tomáš ŘÍZEK. V Praze: Fortuna Libri, 2010. ISBN 978-80-7321-522-4.

PROFANTOVÁ, Nad'a a Martin PROFANT. Encyklopedie slovanských bohů a mýtů. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-7277-011-x.

SMUTNÝ, Jaroslav. Sbírka Jaroslava a Vlasty Smutných. 2017. Dostupné také z: <http://folksong.eu/collection/14656>

SUŠIL, František. Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými. 4. vyd. Praha: Vyšehrad, 1951. Živý odkaz domova.

ŠOTTNEROVÁ, Dagmar. Velikonoce: původ, zvyky, hry, pohádky, návody a náměty. Vyd. 2. Olomouc: Rubico, 2004. ISBN 8073460440.

THOŘOVÁ, Věra. Velikonoční a předvelikonoční koledy v Čechách. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2005. Poklady lidové kultury. ISBN 80-85010-55-0.

VAVŘINOVÁ, Valburga. Malá encyklopedie Velikonoc. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-292-9.

VEČERKOVÁ, Eva. Obyčeje a slavnosti v české lidové kultuře. V Praze: Vyšehrad, 2015. Kulturní historie. ISBN 978-80-74-29-627-7.

VONDRUŠKOVÁ, Alena. Český lidový a církevní rok. Brno: MOBA, 2015. ISBN 978-80-243-6761-3.

VYKOUKAL, František Vladimír. Rok ve starodávných slavnostech našeho lidu. Praha: Nina Iris, 2016. ISBN 978-80-904251-1-8.